

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

AGNES OSTERIS

Magistrantūros vakarinių studijų Teisės ir valdymo programos

VI kurso TVmv7-01 grupės studentė

**TEISĖ SAVĖS NEKALTINTI IR JOS ĮGYVENDINIMO YPATUMAI
BAUDŽIAMOJOJE BYLOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – Prof. dr. R. Jurka

.....
(parašas)

Vilnius, 2012

**THE RIGHT OF NON-SELF-INCRIMINATION AND ITS IMPLEMENTATION
PECULIARITIES IN A CRIMINAL CASE**

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. Teisės nekaltinti savęs baudžiamajame procese istorinė raida ir vystymosi prielaidos.....	8
1.1. Teisės nekaltinti savęs istorinė apžvalga.....	8
1.2. Teisės nekaltinti savęs vystymosi prielaidos (lyginamoji apžvalga).....	10
2. Konstitucinis <i>nemo tenetur se ipsum accusare</i> principo pagrindimas.....	14
3. <i>Nemo tenetur se ipsum accusare</i> principo baudžiamajame procese turinys.....	18
3.1. Teisė tylėti.....	22
3.2. Teisės tylėti rūšys.....	26
3.3. Šeimos narių liudijimo imunitetas.....	31
3.4. Teisės atsisakyti duoti parodymus ribos.....	36
4. Tam tikrų proceso dalyvių teisės neduoti parodymų prieš save reglamentavimo ir įgyvendinimo ypatumai Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamajame procese.....	40
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	51
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	54
SANTRAUKA.....	63
SUMMARY.....	64

IVADAS

Teisė nekaltinti savęs (lot. *nemo tenetur se ipsum accusare*), apimanti draudimą versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius, - tai konstitucinė garantija (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnis), kuri užtikrina žmogaus ir valstybės santykių suderinamumą šiandieninėje konstitucinėje visuomenėje sprendžiant teisingumo klausimus.¹ Kiekvieno asmens konstitucinė teisė neliudyti prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius yra teisinė garantija į asmeninę garbę ir orumą, privačios, asmeninės ar šeimos paslapties apsaugą. Ši teisinė garantija taip pat užtikrina teisės tylėti principo įgyvendinimą praktinėje teisėsaugos institucijų veikloje. Asmuo turi teisę tokiu būdu apginti save ir savo artimuosius nuo bet kokio pobūdžio ar sunkumo kaltinimo.

Nemo tenetur se ipsum accusare principas kildinamas iš žmogaus orumo principo ir teisės į laisvą asmens vystymąsi, todėl šis principas turi būti aiškinamas neatsiejamai nuo kitų konstitucinių principų ar nuostatų, susijusių su teisingumo, draudimo piktnaudžiauti valdžia samprata, nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų bei kitų proceso subjektų interesų apsauga.

Analizuojamos teisės nekaltinti savęs, kaip vienos iš pamatinių teisinio proceso principų, sampratos klausimai baudžiamojo proceso teorijoje suprantami nevienodai. Tačiau, tiek bendrosios, tiek kontinentinės teisės sistemose draudimas versti duoti parodymus prieš save ar savo artimą vertinamas kaip valstybės nustatytas imunitetas, apsaugantis nuo pareigos duoti parodymus, kurių turinys gali pakenkti parodymus duodančiam asmeniui ar jo artimųjų interesams.

Reikėtų pažymėti, jog skirtingose šalyse minėto imuniteto, kaip garantijos, taikomos siekiant apsaugoti įtariamųjų (įtariamasis savo teisės išsaugo tapęs tiek kaltinamuoju, tiek nuteistuoju), liudytojų procesinius interesus veikimo mechanizmas nėra vienodas. Priklausomai nuo baudžiamųjų procesinių santykių konstrukcijos bei nuo šiuose santykiuose vyraujančio teisinio reguliavimo metodo ir teisinio proceso principų, šios garantijos pobūdis ir apimtis skirtingose baudžiamojo proceso teisės doktrinosose vertinami nevienodai.

Temos aktualumas. Taikant pozityviąją teisę kiekvienoje demokratinėje valstybėje turi egzistuoti ne tik formalus visuomenės elgesio valdymo modelis, bet ir teise bei morale pagrįstas valstybės požiūris į žmogų bei jo artimą. Valstybė privalo kurti ir įgyvendinti tokį teisinio reguliavimo mechanizmą, kuris saugotų žmogaus ir jo šeimos bei artimųjų santykius valstybės institucijų veikloje. Todėl svarbu išsiaiškinti, ar teisės nekaltinti savęs teisinis

¹ Jurka R. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas // Jurisprudencija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. Nr. 1(79). P. 31-32.

reguliuojimo mechanizmas leidžia užtikrinti proceso efektyvumą ir išsamumą apsaugant procese dalyvaujančių subjektų interesus.

Apžvelgus teismų praktiką matyti, jog tam tikrų proceso dalyvių teisės nekaltinti savęs praktinis įgyvendinimas yra gana painus. Nors įstatyme minėta teisė, tapusi konstitucinė aksioma, yra nustatyta, tačiau naudojimas teise nekaltinti savęs konkrečiose situacijose kelia daug klausimų. Ketvirtoje šio darbo dalyje autorė nagrinėja tam tikrų proceso dalyvių draudimo duoti parodymus prieš save įgyvendinimo ypatumus. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei pasiūlymai tinkamam *nemo tenetur se ipsum accusare* principo įgyvendinimui baudžiamajame procese.

Tyrimo objektas. Magistro baigiamojo darbo tyrimo objektas – teisės nekaltinti savęs įgyvendinimas baudžiamajame procese.

Tyrimo dalykas. Magistro baigiamojo darbo tyrimo dalykas – Lietuvos bei užsienio valstybių teismų praktika ir baudžiamąjį procesą įstatymai, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau - EŽTT) jurisprudencija, susiję su teise nekaltinti savęs baudžiamajame procese.

Tyrimo tikslas. Atsižvelgiant į magistro baigiamojo darbo tyrimo objektą ir dalyką, darbo tikslas yra išanalizuoti ir įvertinti teisės nekaltinti savęs baudžiamajame procese įgyvendinimo ypatumus.

Tyrimo uždaviniai. Tam, kad būtų pasiektas tyrimo tikslas, iškelsime šiuos uždavinius:

1. Išanalizuoti teisės nekaltinti savęs baudžiamajame procese istorinę raidą ir vystymosi prielaidas.
2. Įvertinti konstitucinį *nemo tenetur se ipsum accusare* principo pagrindimą.
3. Aptarti *nemo tenetur se ipsum accusare* principo baudžiamajame procese turinį.
4. Išnagrinėti tam tikrų proceso dalyvių teisės neduoti parodymų prieš save reglamentavimo ir įgyvendinimo ypatumus Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamajame procese.

Hipotezės iškelimas. Teisės nekaltinti savęs praktinis įgyvendinimas nėra visais atvejais tinkamai realizuojamas. Neretai šios teisės įgyvendinimas tampa sudėtingas dėl ne visiškai aiškaus teisinio reguliavimo įtvirtinimo.

Tyrimo metodai. Magistro baigiamajame darbe naudojami teoriniai tyrimo metodai siekiant išanalizuoti tiriamus reiškinius bei pasiekti iškeltą tikslą ir uždavinius.

Teoriniai tyrimo metodai:

1. *Lyginamasis metodas.* Šis metodas naudojamas analizuojant ir lyginant Lietuvos ir užsienio valstybių teisminę praktiką ir teisės aktus, susijusius su teise nekaltinti savęs baudžiamajame procese. Lyginamasis metodas leidžia palyginti, įvertinti skirtingų teisės sistemų požiūrį į analizuojamą garantiją, jų trūkumus bei pranašumus.

2. *Mokslinės literatūros analizės metodas.* Siekiant kompleksiško ir nuoseklaus, būtina išanalizuoti mokslinę literatūrą, Lietuvos ir užsienio praktikų bei teoretikų mokslinius darbus ir straipsnius.
3. *Sisteminės analizės metodas.* Šis metodas skatina sisteminių požiūrį į tyrimo objektą ir padeda jį matyti platesnėje egzistuojančių sąveikų plotmėje. Jis įgalina nustatyti teisės nekaltinti savęs įgyvendinimo sąveiką ir ryšius su kitų teisių įgyvendinimu. Sisteminės analizės metodo pagalba teisė nekaltinti savęs nagrinėjama kaip teisinės sistemos dalis, atskleidžiant jos santykį su kitais sistemos elementais. Tai leidžia išryškinti kompleksinį tyrimo objekto charakterį, atskleidžiant jo socialinius, teisinius ir kitus bruožus. Metodas naudojamas tiriant objektyvią teisinę realybę, kurioje egzistuoja baudžiamojo proceso teisės doktrina ir teismų praktika, o teorijos ir praktikos tarpusavio sąveika fiksuojama parodant jų priklausomumą viena nuo kitos ir sąveikos dėsninumus.
4. *Apibendrinimo metodas.* Šio metodo naudojimas leidžia apibendrinti naudotą literatūrą, pabaigoje daromos išvados, formuluojami pagrindiniai viso darbo teiginiai.

Darbo struktūra. Šį darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados bei literatūros sąrašas. Pirmąjį skyrių sudaro du poskyriai, kuriuose apžvelgiama teisės nekaltinti savęs baudžiamajame procese istorinė raida bei vystymosi prielaidos. Aprašomos dvi teorijos – klasikinė (tradicinė) ir naujoji, aiškinančios draudimo versti duoti parodymus prieš save principą, bei nurodomos teisės nekaltinti savęs vystymosi prielaidos lyginant šios teisės istorinę raidą Prancūzijoje, Vokietijoje ir Anglijoje. Antrasis darbo skyrius skirtas konstituciniam *nemo tenetur se ipsum accusare* principo pagrindimui - pateikiama teisės nekaltinti savęs analizė kitų konstitucinių principų kontekste. Trečiąjį skyrių sudaro keturi poskyriai, kuriuose apžvelgiamas *nemo tenetur se ipsum accusare* principo baudžiamajame procese turinys. Pateikiama draudimo versti duoti parodymus prieš save koncepcija, išskirtinis dėmesys suteikiamas teisei tylėti, išsamiau analizuojamas šeimos liudijimo imunitetas bei teisės atsisakyti duoti parodymus ribos. Paskutiniame, ketvirtajame, darbo skyriuje nagrinėjami tam tikrų proceso dalyvių teisės neduoti parodymų prieš save reglamentavimo ir įgyvendinimo ypatumai Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamajame procese, pateikiant teismų praktikos pavyzdžius bei remiantis Lietuvos bei užsienio valstybių baudžiamojo proceso įstatymais. Darbas baigiamas išvadomis bei pasiūlymais, kuriuose konkretizuojama, kokie sprendimai galėtų būti priimti šalinant teisės nekaltinti savęs netinkamo įgyvendinimo atvejus.

Literatūros šaltinių apžvalga. Darbe nagrinėjami tarptautinės teisės aktai, EŽTT jurisprudencija, Lietuvos Respublikos bei užsienio valstybių teisės aktai ir teismų praktika, Lietuvos ir užsienio autorių, tokių kaip: R. Merkevičiaus, R. Jurkos, M. Kazlausko ir J. Rinkevičiaus, J. Pradel, A. Šumsko, V. Kilinsko, E. Šapalaitės, R. Cartier Pittman, K. Ambos ir

daugelio kitų teisinė literatūra, kurioje analizuojamas teisės nekaltinti savęs įgyvendinimo baudžiamajame procese klausimas.

TEISĖS NEKALTINTI SAVĖS BAUDŽIAMAJAME PROCESU ISTORINĖ RAIDA IR VYSTYMOŠI PRIELAIŠOS

1.1. Teisė nekaltinti savė istorinė apžvalga

Nagrinėjant teisė nekaltinti savė baudžiamajame procese, šio magistro baigiamojo darbo autorė nuomone, būtina išanalizuoti minėtos teisė ištakas bei istorinę raidą, kadangi tai padeda geriau suvokti nagrinėjamos teisė esmė ir reikalingumą šiuolaikinėje teisinėje sistemoje.

Istoriškai susiformavo dvi teorijos – klasikinė (tradicinė) ir naujoji, aiškinančios draudimo versti duoti parodymus prieš save principą, kuris skirtingų šalių teisinės sistemos praktikoje įgavo savitas formas.

Klasikinės teorijos šalininkai teigia, jog draudimo versti duoti parodymus prieš save principas pirmą kartą 1641 metais buvo suformuluotas Anglijoje, kai teismams buvo uždrausta iš kaltinamojo asmens reikalauti priesaikos, įpareigojančios jį prisipažinti padarius nusikaltimą.² Iki tol, teisė istorijos tyrinėtojo W. Holdsworth'o teigimu, priesaikos institutas buvo laikomas vienu esminių proceso elementų, lemiančių asmens prisipažinimo privalomumą.³ Anglijos teisinėje sistemoje suformuluota vadinamoji savė nekaltinimo privilegija suteikė liudytojui teisė neduoti parodymų, dėl kurių galėtų kilti jo paties baudžiamoji atsakomybė.⁴ Klasikinės teorijos atstovai teigia, jog būtent nuo XVII amžiaus vidurio prasidėjo inkvizicinio tyrimo modelio atsiradimo procesas, kuris paskatino 1679 metų Habeas Corpus akto parengimą. Šio akto nuostatos numato garantijas, kad renkant įrodymus prieš asmenį nebus vartojamas psichologinis arba fizinis smurtas.

Naujoji teorija pateikia kitokį draudimo versti duoti parodymus prieš save principo kilmės vertinimą. Naujosios teorijos šalininkai kategoriškai atmeta minėto principo atsiradimo Anglijos teisinėje sistemoje prielaidą, pateikdami priešinga versiją, jog draudimo versti duoti parodymus prieš save principas atsirado įvairiose šalyse, skirtingais laikotarpiais.

Anot R. Cartier Pittman'o, *nemo tenetur accusare se ipsum* principas niekada nebuvo Anglijos teisė sistemos dalis, o vienintelis konstitucinio pobūdžio dokumentas, pripažinęs šį principą iki 1776 metų, buvo 1689 metų Škotų teisė reikalavimas (angl. *Claim of Right Act*). Tik Jungtinėse Amerikos Valstijose šis principas tapo konstituciniu, kadangi šios valstybės 1787

² Davies, the Hon Justine GL. The prohibition against Averse Inferences from Silence: a Rule without Reason? // Australian Law Journal. Part 1, 2000. No. 74. P. 26-32.

³ Holdsworth W. A History of English Law. 3rd edition. Vol. IX. - London, 1966. P. 740.

⁴ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 419.

metų Konstitucijos 5-oje pataisoje⁵, įsigaliojusioje 1791 metais, buvo įtvirtinta asmens teisė neliudyti prieš save, o kaltės įrodinėjimo pareiga priskirta atitinkamiems subjektams.⁶

XX a. pradžioje profesorius I. A. Pokrovskis teigė, jog draudimo versti duoti parodymus prieš save principo istorinės užuomazgos siekia Romos Respublikos laikotarpį, t. y. VI a. pr. Kr. pabaigą, kadangi teisiniame procese ieškovas turėjo teisę pateikti ieškinį atsakovui, o šis galėjo sutikti su ieškovo jam keliamomis pretenzijomis bei pripažinti savo kaltę. Šio laikotarpio teisės šaltiniuose atsispindi tam tikra šalių lygiateisiškumo idėjos raida, kuri lėmė teisės tylėti atsiradimą.

Kitų autorių nuomone, *nemo tenetur accusare se ipsum* principas atsirado viduramžiais, susijungus romėnų ir bažnytinei teisei. Treti autoriai teigia, jog draudimo versti duoti parodymus prieš save principo kilmė siejama su kanonų teise, kurioje privilegija kaltinamam asmeniui nekaltinti savęs bažnytiniuose teismuose buvo laikoma kanonu. Esama prielaidų, jog draudimas versti duoti parodymus prieš save kilęs iš žydų Talmudo ir kanonų teisės.⁷

Pasak Talmudo teisės reiškęjo Rabos, „kiekvienas yra pats sau artimiausias, tad negali tapti pats sau piktadariu (priešininku)“; o „mirtimi to vertą žmogų galima nuteisti pasiremiant dviejų ar trijų liudytojų, tačiau jokių būdu ne vieno liudytojo parodymais“.⁸ Kadangi Talmudo teisė nuo senų laikų leidžia atsisakyti būti kaltinimo liudytojais artimiems kaltininko giminaičiams, ji, vadovaujantis principu „jei žmogui leidžiama daugiau, jam leidžiama ir mažiau“, negali neleisti atsisakyti būti kaltinimo liudytoju ir pačiam kaltininkui savo byloje.⁹

Pirminis kategoriško draudimo save kaltinti tikslas Talmudo teisėje yra baudžiamojon atsakomybės traukiamo asmens valios laisvės užtikrinimas, o antrinis - užtikrinti asmenų kaip liudytojų pareigų vykdymą. Šios nuostatos draudžia baudžiamojon atsakomybėn traukiamam asmeniui pateikti teismui parodymus prieš save, tačiau nebuvo kreipiamas dėmesys, ar prisipažinimas buvo laisvanoriškas, ar išgautas prievarta.

Ankstyvosios kanonų teisės pradininkai išpažino *nemo tenetur accusare se ipsum* principą, tačiau jo išsižadėta 1199 metais, kai Popiežius Inocentas III dekretu įtvirtino inkviziciją kaip specifinę priemonę, skirtą kovai su klaidatikiais. Thomas von Aquin veikale „Summa Theologiae“ tvirtina, kad „paklaustas teisėjo, kaltinamasis teisme privalo sakyti tiesą, negali meluoti ir neigti, tuo nepadarydamas mirtinos nuodėmės“. Kanonų teisė įpareigoja kaltinamąjį ne

⁵ U.S. Constitution: Fifth Amendment. [Prisijungta: 2012 m. gegužės 8 d., 11:44:20]. [Interaktyvus]. <<http://caselaw.lp.findlaw.com/data/constitution/amendment05/>>

⁶ Cartier Pittman R. The Colonial and Constitutional History of the Privilege against Self-Incrimination in America. – New York, Virginia Law Review Association, 1935. P. 1-2.

⁷ Muller R. Neue Ermittlungsmethoden und das Verbot des Zwangs zur Selbstbelastung. - Wien, 2001. P. 28.

⁸ Kraft O. K. Das Nemo-tenetur-Prinzip. - Hamburg, 2002. S. 34.

⁹ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 473.

tik duoti paaiškinimus teisėjui, bet ir besąlygiškai sakyti tik tiesą.¹⁰ Pareigos sakyti tiesą Thomas von Aquin nelaikė absoliučia pareiga. Duoti teisingus paaiškinimus teisėjui kaltinamasis privalo apie tas aplinkybes, dėl kurių jam jau yra pareikštas kaltinimas, taip pat apie tas neteisėtas veikas, dėl kurių kaltinamajam kaltinimas dar nėra pareikštas, tačiau apie jas kalbama ir jos teismui yra girdėtos. Apie aplinkybes, kurias žino tik pats kaltinamasis, jis savo iniciatyva teismui neprivalo pranešti.¹¹

Kontinentinės Europos inkviziciniame baudžiamajame procese baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo laikomas tyrimo objektu, kuriam nesuteikiama jokia teisinė pagalba ir kuris privalo paklusti neribotai tyrėjo valiai. Taigi tokioje teisinėje situacijoje vargu ar galima diskutuoti apie žmogaus teisę atsisakyti save kaltinti.

Būtina pažymėti, kad daugelyje Vakarų Europos valstybių jau XVIII šimtmečio viduryje atsisakyta kankinimų, kaip procesinės priemonės, skirtos išgauti žmogaus prisipažinimą, tačiau šis žingsnis žengtas ne pripažinus draudimo versti duoti parodymus prieš save principo svarbą, o suvokus, jog kankinant išgautas prisipažinimas yra netinkama priemonė nustatyti materialiąją tiesą byloje. Kankinimų panaikinimas nereiškė, kad asmuo įgijo teisę tylėti ar atsikratė pareigos sakyti tik tiesą, kadangi vietoj jų imtos taikyti, taip vadinamos, nepaklusnumo ir melavimo bausmės – kūniškos bausmės ar ilgą laiką trunkantis areštas.

1.2. Teisės nekaltinti savęs vystymosi prielaidos (lyginamoji apžvalga)

Magistro baigiamojo darbo autorė aprašo teisės nekaltinti savęs vystymosi prielaidas lyginant šios teisės istorinę raidą trijose šalyse: Prancūzijoje, Vokietijoje ir Anglijoje. Svarbu aptarti minėtas valstybes, kadangi jos yra didžiausios bei istorijoje žinomos kaip galingiausios Europoje. Be to, Anglija įdomi, nes yra bendrosios teisinės tradicijos atstovė, o Prancūzija ir Vokietija - kontinentinės Europos teisinės tradicijos šalininkės. Svarbiausia šių šalių pasirinkimo analizuoti priežastis – Prancūzijos, Vokietijos ir Anglijos istoriniai įvykiai turėjo ypatingai svarbią reikšmę bei labiausiai įtakojo *nemo tenetur accusare se ipsum* principo vystymąsi.

Prancūzijoje 1789 metais paskelbus Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją bei 1808 metais priėmus Kriminalinių tyrimų kodeksą, kontinentinės Europos teisinė tradicija beveik visus inkvizicijos elementus (proceso slaptumą, formaliųjų įrodymų teoriją, neribotas tyrimo teisėjo funkcijas bei galias ir kaltinamo asmens beteisiškumą) pakeitė iš esmės priešingomis teisinėmis kategorijomis: proceso viešumu ir žodiškumu, laisvu įrodymų vertinimu bei kaltinamuoju procesu. Prancūzijos baudžiamojame proceso teisės doktrina nepripažino teisei

¹⁰ Rogall K. Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst. Ein Beitrag zur Geltung des Satzes „Nemo tenetur se ipsum prodere“ im Strafprozess. - Berlin, 1977. S. 70.

¹¹ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 474.

nekaltinti savęs baudžiamojoje byloje savarankiškos procesinės reikšmės, tačiau laikė ją sudėtine kaltinamojo proceso dalimi.¹²

Panaši tendencija vyravo ir Vokietijoje. 1802 metais išleistame veikle „Įstatymų leidybos teorija“ Bergks pabrėžia būtinumą apsaugoti kiekvienam žmogui įgimtą savęs išsaugojimo, savisaugos jausmą, kuris paneigiamas, jei kaltinamasis įpareigojamas liudyti savo paties byloje prieš save patį. 1821 metais analizuodamas ir vertindamas viešumo ir žodiškumo principų realizavimą Prūsijos tarėjų teismuose Feuerbach pripažįsta, kad 1808 metais priėmus Kriminalinių tyrimų kodeksą Prancūzijos baudžiamasis procesas tapo pažangesnis nei Vokietijoje tebevyravęs inkvizicinis procesas, tačiau pažymėjo, kad Prancūzijos baudžiamajame procese mažai akcentuojama bendrosios teisės tradicijai įprasta teisės nekaltinti savęs reikšmė. Deja, idėja neversti žmogaus būti įrodinėjimo priemone prieš save patį vis dar prieštaravo to meto valstybės kaip visuomenės sutarties pagrindu sukurto virš pavienio žmogaus esančio suvereno suvokimui, todėl ir Vokietijoje teisei nekaltinti savęs negalėjo būti pripažinta kitokia reikšmė nei kaltinamojo baudžiamojo proceso dalis.¹³

1848 metų revoliucijos Vokietijoje dėka 1849 metais Konstitucijos X skyriaus 179 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, jog „procesas baudžiamosiose bylose yra kaltinamasis“. Realizuojant šį konstitucinį įsipareigojimą, visos Vokietijos žemės savo baudžiamuosius procesus ilgainiui pradėjo keisti Prancūzijos baudžiamojo proceso pavyzdžiu, kuriame įtvirtintas procesinis draudimas naudoti bet kokio pobūdžio prievartos priemones, kuriomis kaltinamasis būtų verčiamas duoti bet kokius paaiškinimus. Apkaltinto asmens pareiga sakyti tiesą įvardijama kaip moralinė pareiga.¹⁴

Vertinant 1877 metų Vokietijos baudžiamojo proceso įstatymo projektą, kuris grindžiamas Immanuel Kant žmogaus valios autonomijos idėja, pabrėžiama, kad kitaip nei inkvizicinėje praktikoje (apklausos tikslas - besąlygiškai nustatyti tiesą), kaltinamojo apklausos prasmė ir tikslas yra suteikti kaltinamajam galimybę pasisakyti – nurodyti tuos faktus ar aplinkybes, kurie pašalintų prieš jį iškilusį įtarimą.¹⁵

Anglijoje XIII šimtmečio pradžioje, vyraujant tradiciškam akuzaciniam (kaltinamajam) baudžiamajam procesui (pamatiniai principai: kaltinamuoju žmogus tampa tik tuomet, kai jį tokiu pripažįsta kaltinančioji (didžioji) žiuri (angl. *Grand Jury*)), proceso ribas apibrėžia kaltinamasis aktas, o pripažinti žmogų kaltu bei jį nuteisti leidžiama tik padedant (dalyvaujant) visuomenei (sprendžiančiajai žiuri)), ikiteisminio tyrimo metu bei teismo procese kaltinamasis neturi procesinės teisės tylėti. Visuose Anglijos baudžiamojo proceso etapuose

¹² Henkel H. Strafverfahrensrecht. Ein Lehrbuch. 2. Auflage. - Stuttgart, 1968. S. 53.

¹³ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 478.

¹⁴ Dingeldey Th. Das Prinzip der Aussagerfreiheit im Strafprozebrecht // JA 1984. S. 408.

¹⁵ Kraft O. K. Das Nemo-tenetur-Prinzip. - Hamburg, 2002. S. 53.

kaltinamasis privalo atsakyti į jam reiškiamą kaltinimą ir užduodamus klausimus. Kaltinamasis privalo žiuri atsakyti į klausimą, ar prisipažįsta „kaltas“ ar laiko save „nekaltu“ padarius kaltinamajame akte minimą jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką. Jei kaltinamasis neduoda jokio atsakymo, jam taikoma procesinė prievarta (jis suimamas ir laikomas vienutėje, jam neduodama valgyti arba jis yra apmėtomas akmenimis) tol, kol kaltinamasis pasako žiuri savo poziciją dėl jam reiškiamo kaltinimo. Kitaip nei inkviziciame procese, Anglijoje prievarta kaltinamajam taikoma ne siekiant jį prisipažinti kaltu, o siekiant priversti kalbėti apie savo poziciją dėl reiškiamo kaltinimo.¹⁶

XIII šimtmečio viduryje Anglijos bažnytiniuose teismuose pradėta taikyti kontinente įsigalėjusi inkvizicijai būdinga priesaika *ex officio*. Prisiekęs sakyti tik tiesą, kaltinamasis privalėjo arba pateikti save įkaltinančią informaciją, arba sulaužyti duotą priesaiką, tuo padarydamas naują nusikaltimą ir mirtiną nuodėmę. 1401 metais priimtas įstatymas *De Haeretico Comburendo* galutinai įteisino Anglijos bažnytinių teismų teisę taikyti kaltinamajam visas kanonų teisėje numatytas prievartos priemonės ir sankcijas.

1532 metais erezijomis apkaltintas John Lambert teisme buvo paklaustas, ar ir anksčiau buvo įtariamas erezijomis. Jis atsisakė atsakyti į šį klausimą nurodydamas, jog „jūsų pačių teisėje yra parašyta, kad nė vienas žmogus neprivalo savęs apkaltinti“ bei pabrėžė, kad niekas negali būti baudžiamas vien tik už ketinimą.¹⁷

Katalikų advokatas Thomas Leigh 1568 metais apkaltintas neteisėta veika, atsisakė prisiekti *ex officio*, todėl buvo patalpintas į kalėjimą. Teismas, kuriame Thomas Leigh praktikavo kaip advokatas, reaguodamas į Thomas Leigh prašymą, priėmė *Habeas corpus* įsakymą, kuriame nurodė, kad priesaika *ex officio* pažeidžia draudimo nekaltinti savęs principą.

1580 metais seras Thomas Tresham atsisakė prisiekti teisme argumentuodamas tuo, kad duoti parodymus prieš save jis negali, nes tai prieštarautų įgimtai teisei ir Dievo įstatymams.

John Lilburne 1637 metais buvo apkaltintas valstybės išdavyste, nes spausdino ir platino valstybę įžeidžiančius raštus ir kurstė sukilti prieš valstybės valdžią. Teismo procese John Lilburne ne tik atsisakė prisiekti, bet ir atsakyti į bet kokius jam pateiktus klausimus, argumentuodamas tuo, kad tokią galimybę jam suteikia įgimta teisė bei Dievo teisė. Už tokį elgesį John Lilburne buvo skirta 500 svarų sterlingų bauda ir daugiau nei 500 kirčių. Ilgainiui John Lilburne tapo tautos didvyriu. Po šio įvykio Anglijoje prasidėjo protestai siekiant išplėsti kaltinamojo teises. Anglijos parlamentas, pasitaręs su Karūna, 1641 metų įstatymu visuose procesuose galutinai uždraudė reikalauti iš kaltinamųjų priesaikos *ex officio*. 1646 metais buvo

¹⁶ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 480.

¹⁷ Rogall K. Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst. Ein Beitrag zur Geltung des Satzes „Nemo tenetur se ipsum prodere“ im Strafprozess. - Berlin, 1977. S. 77.

panaikintas John Lilburne atžvilgiu priimtas nuosprendis kaip „neteisėtai ir didžiai neteisingai nukreiptą prieš žmogaus laisvę, šalies teisę ir Magna Charta“.¹⁸

John Lilburne 1649 metais buvo antrą kartą apkaltintas išdavęs valstybę – platinęs draudžiamus pamfletus, kuriuose buvo šmeižiamas parlamentas. Kaltinamasis nurodė, jog pagal Anglijos teisę jis negali būti verčiamas atsakyti į jokią klausimą, kuris yra nukreiptas prieš jį ar kitaip yra su juo susijęs, todėl atsisakė atsakyti pirmininkaujančiajam teisėjui į klausimą, ar prisipažįsta esąs kaltas padaręs jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką, ar ne. Be to, John Lilburne pareikalavo, kad ne jis, o pirmiausia generalinis prokuroras pateiktų įrodymus, kurie liudytų Lilburne kaltę platinus minėtus pamfletus. Po ilgų diskusijų teisėjas nusigręžė nuo tuometinės bendrosios teisės teismų praktikos ir pripažino, kad John Lilburne turi teisę nekaltinti savęs, kitaip tariant turi teisę nebūti verčiamas kalbėti prieš save. Nuo šio procesinio sprendimo Anglijoje kaltinamajam buvo pripažinta teisė tylėti ir neatsakyti į jokus su juo kaip asmeniu kokiu nors būdu ar aspektu susijusius klausimus.¹⁹

Galutinai draudimo duoti prieš save parodymus principo galiojimas ir svarba buvo pripažinta 1848 metų priimtu įstatymu (*Indictable Offence Act*²⁰), kuris įpareigojo tyrimo teisėją išaiškinti kaltinamajam jo teisę, kad jis neprivalo prieš savo valią duoti kokius nors parodymus ar paaiškinimus.

Tiek kontinentinės Europos, tiek bendrosios teisės tradicijos šalyse beveik iki XX šimtmečio vidurio asmens teisė nekaltinti savęs baudžiamajoje byloje laikyta tik tokia teise, kurią įstatymas nors ir pripažįsta, tačiau tuo pat metu pats sumenkina jos veiksmingumą. To priežastis buvo procesinių instrumentų, kurie užtikrintų kaltinamajam veiksmingą faktinę galimybę aktyviai nedalyvauti savęs įkaltinimo procese, neįtvirtinimas bei procesinių pasekmių, atsirandančių baudžiamajo persekiojimo ar teisingumo institucijų pareigūnams pažeidus šią kaltinamojo teisę, nenumatymas.²¹

Trumpa istorinė *nemo tenetur se ipsum accusare* principo atsiradimo ir vystymosi analizė parodė, jog įteisinus šią teisę, iš baudžiamajo proceso buvo eliminuotas tiek vertimas duoti save kaltinančius parodymus, tiek teisinė pareiga sakyti tik tiesą.

¹⁸ Von Gerlach J. Der Angeklagte als Zeuge für sich selbst im englischen Strafverfahren. - Marburg, 1964. S. 9.

¹⁹ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 482-483.

²⁰ Indictable Offence Act 1848. [Prisijungta: 2012 m. gegužės 4d., 13:51:44]. [Interaktyvus]. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1848/42/pdfs/ukpga_18480042_en.pdf>

²¹ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 483.

2. KONSTITUCINIS *NEMO TENETUR ACCUSARE SE IPSUM* PRINCIPO PAGRINDIMAS

Tam tikros konstitucinės teisės normos (tarp jų ir teisės norma, reglamentuojanti draudimą versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius) yra ir tam tikrų teisės šakų normos. Jos yra fundamentalios, nes įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – LR Konstitucija). Pagal savo teisinę galią jos yra „iškeltos virš“ kitų šių šakų normų ir jas grindžia. Tačiau pagal savo turinį ir dalyką jos yra priskiriamos toms teisės šakoms, kurios reguliuoja atitinkamus teisinius santykius. Būtina pažymėti, kad LR Konstitucijos nuostatose įtvirtinti konstituciniai principai adresuojami ne tik konkrečioms teisės šakoms, bet visai teisinei sistemai.²²

Pagal LR Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalį draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Ši konstitucinė nuostata apima tiek materialinę, tiek ir procesinę teisę. Atskleiddami šios konstitucinės nuostatos turinį LR Konstitucijos komentaro²³ autoriai pabrėžia, kad:

- LR Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis, apibrėžia „kiekvieno žmogaus teisę pačiam nuspręsti duoti parodymus savo byloje, liudyti artimųjų giminaičių bylose ar atsisakyti tai padaryti“ bei užtikrina „galimybę ginti savo teisę saugoti savo paties, savo artimųjų giminaičių asmeninio gyvenimo privatumą ir jo paslaptis, asmens nepriklausomybę, žmogaus orumą“.
- Ikiteisminio tyrimo organams, prokuratūrai, teismui draudžiama versti liudyti prieš save, savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius ne tik įtariamąjį, kaltinamąjį, teisiamąjį, bet ir kiekvieną kitą asmenį, susijusį su baudžiamąja byla. Valstybės institucijos privalėtų ikiteisminio tyrimo veiksmuose dalyvaujantiems asmenims išaiškinti kiekvieno žmogaus teisę savarankiškai apsispręsti – duoti tokio pobūdžio parodymus ar atsisakyti tai daryti.
- Atsisakymas liudyti prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius negali būti vertinamas kaip savo kaltės pripažinimas.
- LR Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostatų taikymo „neturėtų riboti vien baudžiamojo proceso santykiai. Ir civilinių, administracinių bei kitų bylų teisenos procese asmenys negali būti verčiami liudyti ar kitaip teikti informacijos apie save, savo šeimos narius, artimuosius giminaičius“. Iš LR Konstitucijos 31 straipsnio

²² Kūris E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // Jurisprudencija, 2001, t. 23(15). P. 41.

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (1 dalis). – Vilnius: Teisės institutas, 2000. P. 248.

kylančios procesinės garantijos, negali būti aiškinamos kaip skirtos tik asmenims, traukiamiems baudžiamojon atsakomybèn.²⁴

Tiesioginis konstitucinių nuostatų formulavimas LR Konstitucijos tekste neabejotinai padeda išvengti dviprasmybių aiškinant šių nuostatų turinį. Tačiau būtų klaidinga absoliutinti, kad *nemo tenetur accusare se ipsum* principą išreiškia vien tik LR Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis. Draudimo versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius principą, išreikštą LR Konstitucijoje, papildo ir kitos pagrindinio valstybės įstatymo nuostatos.²⁵

Bet kokie veiksmai ar priemonės, kurių tikslas išgauti prisipažinimą padarius nusikalstamą veiką ar kitaip pateikti save įkaltinančią informaciją, ignoruojant žmogaus valią pačiam laisvai apsispręsti, koks turėtų būti jo elgesys konkrečioje situacijoje, neabejotinai paneigia žmogaus kaip savarankiško proceso subjekto esmę, tokiu būdu paversdamos jį vien tik priemone siekiant apkaltinimo. Vadinasi, draudimas versti žmogų pateikti informaciją prieš save ar kitaip aktyviai dalyvauti savęs kaltinimo procese inkorporuotas ir LR Konstitucijos 18 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinių, tuo išreiškiančiame aukščiausią, absoliučią ir neliečiamą konstitucinę vertybę – žmogui kaip asmenybei būdingą įgimtą orumą.²⁶ LR Konstitucinis Teismas, aiškindamas konstitucines nuostatas, įtvirtinančias žmogaus teisę į gyvybę ir orumą, pabrėžė, kad šios teisės yra aukščiau įstatymo, o LR Konstitucijos paskirtis – užtikrinti jų gerbimą ir gynimą. LR Konstitucinis Teismas pažymi, kad „iš prigimtinių teisių tarptautinė bendruomenė išskiria žmogaus gyvybę ir orumą. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas skelbia, kad kiekvienas žmonių bendruomenės narys turi prigimtinių orumą, o žmogaus orumas yra svarbiausias teisių šaltinis, nes žmogaus teisės kyla iš žmogaus asmenybei būdingo orumo. Žmogaus gyvybė ir jo orumas sudaro asmenybės vientisumą, reiškia žmogaus esmę. Gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai. Prigimtinių žmogaus teisės - tai individo prigimtinių galimybių, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes. Taigi žmogaus gyvybė ir orumas, kaip išreiškiantys žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę, yra aukščiau įstatymo. Atsižvelgiant į tai, žmogaus gyvybė ir orumas vertintini kaip ypatingos vertybės. Konstitucijos

²⁴ LR Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 5 d., 15:44:31]. [Interaktyvus]. <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2005/n051103.htm>>

²⁵ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 484-485.

²⁶ Ten pat.

paskirtis tokiu atveju yra užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą. Šie reikalavimai keliami visų pirma pačiai valstybei.”²⁷

LR Konstitucijos 21 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtini žmogaus asmens neliečiamumo bei žmogaus orumo gynimo įstatymu principai. Asmens neliečiamumo, kaip teisės saugomos vertybės, turinį sudaro fizinis ir psichinis neliečiamumas²⁸. Žmogaus teisės į fizinį ir psichinį neliečiamumą apsauga, yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas. Iš Konstitucijos 21 straipsnio įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinama žmogaus teisė į asmens neliečiamumą bei orumą ir imamasi visų reikalingų priemonių šioms teisėms apsaugoti.

Minėtame straipsnyje nustatytas žmogaus valios ir elgesio laisvės principas. Iš šio principo kildinamos teisė į pasakytą žodį bei teisė į informacinį apsisprendimą. LR Konstitucijos 26 straipsnio 1 dalyje garantuojama minties ir sąžinės laisvė žmogų apibrėžia kaip jam žinomos informacijos savininką – asmenį, kuris gali laisvai apsispręsti ir nuspręsti, kaip jam elgtis su žinoma informacija. Šios konstitucinės nuostatos garantuojamos minties ir sąžinės laisvės pirminė prasmė ir tikslas – užtikrinti žmogui galimybę laisvai formuoti, realizuoti ir vystyti, kitaip tariant atskleisti, savo asmenybę. LR Konstitucijos 23 straipsnio 1 ir 2 dalys garantuoja žmogui subjektyvią teisinę galimybę laisvai valdyti, naudotis ir disponuoti turimu daiktu, o LR Konstitucijos 21 straipsnio 1 ir 2 dalys bei 26 straipsnio 1 dalis garantuoja žmogui subjektyvią teisinę galimybę laisvai valdyti naudotis ir disponuoti žinoma informacija, t.y. savarankiškai nuspręsti, kada, kokiose ribose ir koku tikslu jis nori atskleisti su jo asmeniu ar socialine aplinka susijusią, arba kitaip jam žinomą faktinę informaciją. Negatyviu požiūriu minėtos LR Konstitucijos nuostatos užtikrina galimybę kitiems asmenims (tarp jų ir baudžiamojo persekiojimo institucijoms) šią informaciją sužinoti, užfiksuoti, kaupti, perduoti ar kitaip panaudoti. Vadinas, LR Konstitucijos 21 straipsnio 1 ir 2 dalys bei 26 straipsnio 1 dalis taip pat papildo draudimo versti žmogų pateikti informaciją prieš save ar kitaip aktyviai dalyvauti savęs kaltinimo procese turinį.²⁹

LR Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas sąžiningo teisinio proceso reikalavimas. Pagal LR Konstituciją kiekvienas teisinėn atsakomybėn traukiamas asmuo turi teisę į teisingą teisinį procesą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal LR Konstituciją

²⁷ LR Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. – Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.

²⁸ LR Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 4 d., 20:32:11]. [Interaktyvus]. <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n000508.htm>>

²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33-1014.

asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę ginti savo teises ir laisves teisme³⁰ bei asmens teisė į nepriklausomą, nešališką, teisingą teismą, kuris išspręstų ginčą, negali būti paneigta.³¹

Įvertinus tai, kad visos LR Konstitucijos nuostatos turi sąlyginai savarankišką norminę reikšmę ir tiesioginį pritaikomumą, nebūtų teisinga tvirtinti, kad LR Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje inkorporuotas sąžiningo baudžiamojo proceso principas išreiškia tą patį *nemo tenetur accusare se ipsum* principo turinį, koks užfiksuotas ir šio straipsnio 3 dalyje. Reikalavimas užtikrinti sąžiningą asmens patraukimą baudžiamojon atsakomybėn, atskleidžiant *nemo tenetur accusare se ipsum* principo turinį, reikšmingas tiek, kiek jis įpareigoja baudžiamojo persekiojimo ir teisingumo institucijų pareigūnus padėti baudžiamojon atsakomybėn traukiamam asmeniui suvokti ir efektyviai realizuoti turimas procesines teises ir galimybes (tarp jų - teisę atsisakyti duoti parodymus prieš save).³²

Aukščiau išvardintos LR Konstitucijos nuostatos papildo draudimo versti žmogų pateikti informaciją prieš save ar kitaip dalyvauti savęs kaltinimo procese turinį. Suvokus *nemo tenetur accusare se ipsum* principo esmę, jį išanalizavus ir kitų konstitucinių principų kontekste, aiškiau suvokiama teisės nekaltinti savęs reikšmė bei jos taikymo ypatumai.

³⁰ LR Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimai. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 2 d., 16:54:57]. [Interaktyvus]. <<http://www.lrkt.lt/Dokumentai2003.html>>

³¹ LR Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas dėl valstybės tarnybos // Valstybės žinios, 2004. Nr. 81-6708.

³² Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 486.

3. *NEMO TENETUR ACCUSARE SE IPSUM* PRINCIPO BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ TURINYS

LR Konstitucijoje³³ įtvirtintas draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius yra vienas iš pagrindinių asmens apsaugos nuo baudžiamojo persekiojimo konstitucinių garantijų. Ši garantija apima negalimumą priverstinai apklausti asmenį. Kitaip tariant, šis konstitucinis principas išreiškia imperatyvą. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 4 straipsnio 3 dalies (g) punkte nurodyta, kad kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, visiškos lygybės sąlygomis turi teisę į garantiją, kad nebus verčiamas duoti parodymų prieš save patį arba prisipažinti esąs kaltas.³⁴

Vadovaujantis LR Konstitucijos bei tarptautinių teisės aktų normų sisteminė analize, darytina išvada, jog minėti teisės aktai formuluoja draudimą naudoti prievartą siekiant priversti duoti parodymus prieš save, šeimos narius ar artimus giminaičius. Tačiau, pagal minėtus teisės aktus leidžiama apklausti liudytoją dėl jo paties ar jo artimo galbūt padarytos nusikalstamos veikos, jeigu šis pats sutinka duoti parodymus pagal pateiktus (ar tik pagal kai kuriuos) klausimus. Tokia liudytojo apsisprendimo laisvė lemia jo, kaip proceso subjekto, veiksmų dispozityvumą, siekiant apsaugoti asmeninę ar šeimos paslaptį, jo konstitucinę teisę į informacinį apsisprendimą. LR Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas negali būti aiškinamas kaip reiškiantis, jog fizinis asmuo negali savanoriškai (t. y. niekieno neverčiamas) duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius.³⁵ Vadinasi, tik pats asmuo gali nuspręsti pasinaudoti minėtu imunitetu ar ne.

LR Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios draudimą versti duoti parodymus prieš save, detalizuojamos LR Baudžiamojo proceso kodekso³⁶ (toliau – BPK) 80 ir 82 straipsniuose. Šio draudimo esmė ta, kad žmogus turi teisę neduoti parodymų bei aktyviai nedalyvauti apklausoje, jeigu šis procesinis veiksmas savo paskirtimi yra nukreiptas prieš paties žmogaus, jo šeimos narių ar artimųjų giminaičių interesus. Pagal LR BPK nedraudžiama apklausti asmenį dėl jo paties padarytos nusikalstamos veikos, jeigu šis savarankiškai sutinka duoti parodymus. Šios garantijos įgyvendinimo mechanizmas baudžiamajame procese paremtas dispozityviu teisinio reguliavimo metodu. Svarbu pažymėti, kad dispozityvus teisinio reguliavimo metodas pasireiškia ir tuo, kad tiek LR BPK 80 straipsnio 1 punkte, tiek ir LR BPK 82 straipsnio 2 dalyje įvardyti

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33–1014.

³⁴ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002. Nr. 77 – 3288.

³⁵ LR Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas dėl kai kurių Baudžiamojo kodekso nuostatų, reglamentuojančių juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę // Valstybės žinios, 2009. Nr. 69-2798. [Prisijungta: 2012 m. spalio 9 d., 20:11:01]. [Interaktyvus]. <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2009/n090608.htm>>

³⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002. Nr. 37-1341.

asmenys saugo to paties pobūdžio asmeninę ar šeimos paslaptį. Pažymėtina, jog valstybė pati vienašališkai negali nuspręsti už individą, ar numatyti galimybę jam duoti parodymus prieš save bei savo artimą ir taip atskleisti asmeninę ar šeimos paslaptį, ar ne. Tai kiekvieno individo asmeninis ir privatus reikalas.³⁷

Baudžiamojo proceso teisės tyrinėtojas V. D. Karpovič teigia, jog draudimo versti duoti parodymus prieš save koncepciją pagrindžia šie aspektai:

a) kiekvienas asmuo turi teisę pats savarankiškai nuspręsti, liudyti prieš save, savo šeimos narį ar artimą giminaitį ar atsisakyti tai daryti;

b) ši teisė jam užtikrina galimybę ne tik atsisakyti duoti parodymus, bet ir pasirinkti, į kuriuos pateiktus klausimus atsakyti, o į kuriuos ne;

c) teisėsaugos institucijų pareigūnams draudžiama įpareigoti asmenį viena ar kita forma liudyti prieš save, šeimos narį ar artimą giminaitį. Šios institucijos neturi teisės panaudoti prievartos prieš tokį asmenį;

d) parodymai, kurie prievartiniu būdu buvo gauti iš asmens apie jo paties ar šeimos nario, ar kito jo artimo giminaičio padarytą nusikalstamą veiką, byloje laikytini neatitinkančiais leistinumą reikalavimų;

e) atsisakymas duoti parodymus gali būti prilyginamas iš anksto nepažadėtam nusikaltimo ar nusikaltimą padariusio asmens slėpimui, o už tai nekyla baudžiamoji atsakomybė, jeigu tai padaro šeimos nariai ar artimieji giminaičiai.³⁸

Apibendrinant šiuos draudimo versti duoti parodymus prieš save koncepcijos aspektus darytina išvada, jog asmuo savarankiškai nusprendžia pasinaudoti minėta teise ar ne, jo apsisprendimas negali būti įtakotas teisėsaugos institucijų.

Analizuojant teisės nekaltinti savęs baudžiamajame procese turinį būtina pažymėti, jog baudžiamajame įstatyme įtvirtintas reikalavimas prisipažinti padarius nusikalstamą veiką, kaip viena iš būtinų sąlygų siekiant atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės (LR Baudžiamojo kodekso³⁹ (toliau – BK) 38 ir 40 straipsniai), nepažeidžia konstitucinio principo, draudžiančio versti duoti parodymus prieš save. Vertinant atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto materialinių ir procesinių nuostatų taikymą, pažymėtina, jog kaltininkas pagal baudžiamąjį įstatymą nėra verčiamas prisipažinti padaręs nusikalstamą veiką.⁴⁰

³⁷ Jurka R. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas // Jurisprudencija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. Nr. 1(79). P.38.

³⁸ Постатейный комментарий к Конституции Российской Федерации / Под общ. ред. В. Д. Карповича – Москва.:Юрайт-М; Новая правовая культура, 2002. С. 959.

³⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000. Nr. 89-2741.

⁴⁰ Baranskaitė A., Prapiestis J. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir Konstitucinės Jurisprudencijos kontekste // Jurisprudencija. - Vilnius: Mokslo darbai, 2006. Nr. 7(85). P. 35.

Siekiant išsamiai išnagrinėti teisės nekaltinti savęs turinį, svarbu apžvelgti LR BPK įtvirtintas procesines taisykles, padedančias realizuoti šią teisę baudžiamajame procese:

- ⤴ Atliekant LR BPK numatytus tyrimo veiksmus ir taikant procesines prievartos priemones, draudžiama naudoti smurtą, grasinti, atlikti žmogaus orumą žeminančius bei sveikatai kenkiančius veiksmus (LR BPK 11 straipsnio 2 dalis);
- ⤴ Įrodymais baudžiamajame procese gali būti tik tie duomenys, kurie gauti „įstatymų nustatyta tvarka“ (LR BPK 20 straipsnio 1 dalis) bei “įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti LR BPK numatytais proceso veiksmais” (LR BPK 20 straipsnio 4 dalis);
- ⤴ Įtariamąjį teisė duoti parodymus (LR BPK 21 straipsnio 4 dalis). Pagal Lietuvoje vyraujančią baudžiamojo proceso teisės doktriną, minėta teisė suvokiama kaip alternatyvios, viena kitai priešingos procesinės galimybės: visų pirma, teisinė galimybė duoti parodymus; antra vertus, kadangi tai yra teisė, o ne pareiga, žmogui garantuojama teisinė galimybė atsisakyti duoti parodymus;⁴¹
- ⤴ Teisėjas, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti (LR BPK 45 straipsnis);
- ⤴ Kaip liudytojas negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiklą, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, taikant LR BPK 82 straipsnio 3 dalyje numatytus liudijimo ypatumus (LR BPK 80 straipsnio 1 punktas);
- ⤴ Įpareigojimas liudytoju ar nukentėjusiuoju šaukiamam asmeniui laiku atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą bei atvykus duoti teisingus parodymus (LR BPK 28 straipsnio 3 dalis, 83 straipsnis). Už neatvykimą be svarbios priežasties arba atsisakymą ar vengimą be teisėto pagrindo duoti parodymus numatytos procesinės prievartos priemonės (LR BPK 163 straipsnis). Procesinės prievartos priemonės numatytos ir už melagingų parodymų davimą (LR BK 235 straipsnis);
- ⤴ Įpareigojimas baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnams prieš pradėdant apklausą įsitikinti liudytojo ar nukentėjusiojo asmens tapatybę, išaiškinti jam LR BPK 81 ir 83 straipsniuose numatytas teises ir pareigas bei įspėti dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą (LR BPK 183 straipsnio 1 dalis);
- ⤴ Prieš pirmąją apklausą įtariamajam turi būti pasirašytinai įteiktas pranešimas apie įtarimą, kuriame turi būti išvardintos įtariamąjį teisės (LR BPK 187 straipsnio 1 dalis).

⁴¹ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso komentaras // G., Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis ir kt. - Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 51.

Nagrinėjant *nemo tenetur se ipsum accusare* principo turinį, iškyla svarbus klausimas – sąvokos „parodymai“ turinio apibrėžimas. Šios sąvokos turinys yra platesnis nei jį interpretuoja Lietuvoje vyraujanti baudžiamojo proceso doktrina. Vadovaujantis Lietuvoje vyraujančia baudžiamojo proceso teisės doktrina, tam tikrą procesinį statusą turinčio asmens parodymais įprastai laikomas „duomenų apie tiriamą nusikalstamą veiką ar kitas baudžiamojoje byloje įrodinėtinas aplinkybes pranešimas baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka teisėsaugos institucijai ar pareigūnui“.⁴²

Pasak R. Merkevičiaus, parodymams kaip specifinei procesinei teisinei sąvokai būdingi du esminiai požymiai:

1. parodymais laikomas tik procesinę reikšmę turinčios faktinės informacijos perteikimas žodžiu;
2. parodymais laikomas ne bet koks, o tik toks faktinės informacijos perteikimas žodžiu, kai žodinė informacija perteikiama specialius procesinius įgalinimus turintiems baudžiamojo proceso subjektams atliekant baudžiamojo proceso įstatyme numatytą proceso veiksmą – apklausą, griežtai laikantis šiam procesiniam veiksmui nustatytos tvarkos ir procesinės formos reikalavimų, kai apklausiantysis aiškiai parodo, jog yra procesinius įgalinimus turintis pareigūnas, ir tam tikros faktinės informacijos iš apklausiamojo reikalauja vadovaujantis savo kaip pareigūno teise reikalauti tokios informacijos.

Galima teigti, jog Lietuvoje vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina postuluoja formaliąją parodymų sampratą, kuri parodymais nelaiko nei faktinės informacijos perteikimo raštu, nei tokio informacijos perteikimo žodžiu, kai apklausiamasis nežino, kad asmuo, su kuriuo bendrauja, yra baudžiamojo persekiojimo institucijos pareigūnas arba kai pareigūnas ar jo pavedimu veikiantis privatus asmuo, nutyli tikrąjį pokalbio tikslą.

R. Merkevičius teigia, jog parodymais pagal LR Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalį laikytinas bet koks tiek žodžiu, tiek raštu, tiek bet kokia kita forma išreikštas duomenų apie tiriamą nusikalstamą veiką ar kitas procesinę reikšmę turinčias aplinkybes pranešimas baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūnui arba šio pareigūno pavedimu veikiančiam privačiam asmeniui, kai tokį informacijos perteikimą iššaukė tiesioginė ar netiesioginė baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūno ar jo pavedimu veikusio privataus asmens iniciatyva.⁴³

Günter Haas atkreipia dėmesį į tai, jog savo esme ir prasme visiškai nesvarbu ar baudžiamajon atsakomybėn traukiamas asmuo pateikė žodinę (verbalinę) informaciją ar savo

⁴² Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. - Vilnius, 1991. P. 6-7.

⁴³ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 495.

poziciją dėl jam reiškiamo kaltinimo išreiškė konkliudentiniais veiksmais, kuriuos matė ir užfiksavo ikiteisminio tyrimo pareigūnas.⁴⁴ Parodymais nelaikomi tik spontaniški pareiškimai.

Apibendrinant galima teigti, jog teisės nekaltinti savęs tinkamą įgyvendinimą, kuris Lietuvos baudžiamajame procese yra paremtas dispozityviu teisinio reguliavimo metodu, padeda realizuoti LR BPK įtvirtintos procesinės taisyklės. Taip pat pažymėtina, jog Lietuvos baudžiamajame procese vyraujanti parodymų samprata yra siauresnė nei numatyta LR Konstitucijoje.

3.1. Teisė tylėti

Teisinės valstybės baudžiamajame procese būtinu *nemo tenetur se ipsum accusare* principo turinio elementu yra baudžiamojo persekiojimo ir teisingumo institucijų pareigūnų pareiga kiekvienoje proceso stadijoje ar etape išaiškinti baudžiamajon atsakomybėn traukiamam asmeniui teisę tylėti – atsisakyti duoti parodymus (paaiškinimus) bei kitaip aktyviai dalyvauti savęs kaltinimo procese.

Teisė tylėti Anglijoje buvo kodifikuota 1912 metais Teisėjų taisyklėse (angl. Judges' Rules). Buvo panaikinta bendrojo pobūdžio pareiga bendradarbiauti su policijos pareigūnais, jiems atliekant užklausas. Vadovaujantis Policijos ir baudžiamųjų įrodymų įstatymu (angl. Police and Criminal Evidence Act, PACE, Code C⁴⁵), priimtu 1984 metais, buvo suteikta teisė daryti nepalankias išvadas įtariamojo ar kaltinamojo atžvilgiu, jeigu šis:

- ◆ nemini fakto, kuriuo vėliau remiasi ir esant konkrečioms aplinkybėms buvo pagrįstai tikimasi šio fakto paminėjimo;
- ◆ nepateikia jokių įrodymų ar atsakymų teismo metu;
- ◆ nepareiškia nuomonės dėl suėmimo metu objektų, tam tikrų medžiagų, drabužių, avalynės ar žymių turėjimo arba rastų jo buvimo vietoje;
- ◆ nepateikia nuomonės dėl buvimo tam tikroje vietoje suėmimo metu.

Garsiosios Mirandos bylos sprendime⁴⁶ įtvirtinta įtariamojo teisė nuo sulaikymo momento ar atsiradus kaltės požymiams būti informuotam apie jo teisę tylėti, taip pat apie tai, kad bet kuri suteikta informacija bus panaudota prieš jį.⁴⁷ Šioje byloje JAV Aukščiausiasis Teismas nutarė, kad sulaikytasis dar prieš apklausą turėjo būti aiškiai informuotas, jog turi teisę tylėti, jog viskas, ką jis pasakys, gali būti panaudota teisme prieš jį, jog turi teisę konsultuotis su

⁴⁴ Haas G. Vernehmung, Aussage des Beschuldigten und vernehmungsähnliche Situation // GA 1995. S. 233.

⁴⁵ Police and Criminal Evidence Act 1984. [Prisijungta: 2012 m. liepos 6 d., 13:22:20]. [Interaktyvus]. <<http://www.homeoffice.gov.uk/publications/police/operational-policing/pace-codes/pace-code-c?view=Binary>>

⁴⁶ JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas byloje Miranda prieš Arizoną. 384 US 436, 479, 1966. [Prisijungta: 2012 rugpjūčio 9 d., 11:04:22]. [Interaktyvus]. <www.law.cornell.edu/supct/cases/384us436>

⁴⁷ Gušauskienė M. Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės // Jurisprudencija, Mokslo darbai, 2008. Nr. 6(108). P. 63-64.

advokatu, jog jį apklausiant gali dalyvauti advokatas, o jei sulaikytasis neturi lėšų, advokatas jam bus paskirtas. Visos šios sulaikytojo (įtariamojo, kaltinamojo) teisės, kartu ir teisėsaugos pareigūnų pareiga sulaikytąjį aiškiai apie jas informuoti, išplaukia iš kiekvieno asmens konstitucinės teisės į tinkamą teisinį procesą ir iš teisės neduoti parodymų prieš save. Svarbu, jog iki šios bylos įstatymuose nebuvo numatyta, jog sulaikytajam apie jo teises būtinai turi būti paaiškinta – tai nustatė teismas, nagrinėdamas konkrečią praktinę situaciją. Taigi nebuvo normų, buvo tik bendri konstituciniai principai, kurių nevalia pažeisti ir kuriuos pareigūnai vis dėlto pažeidė.⁴⁸

Teisės tylėti neišaiškinimas, nesavalaikis ar netinkamas išaiškinimas užkerta kelią įtariamojo perteiktą informaciją panaudoti įrodinėjimo procese bei sukuria papildomą pareigą ikiteisminio tyrimo pareigūnams išaiškinti tiek teisę atsisakyti duoti parodymus, tiek informuoti, kad įtariamojo perteikta faktinė informacija ankstesnių apklausų metu buvo išgauta pažeidžiant baudžiamojo proceso įstatymą, todėl nevertinama, laikant, kad tokios informacijos įtariamasis nepateikė (kvalifikuotas teisės tylėti išaiškinimas).⁴⁹

Įtariamajam apsisprendus tylėti ar nedalyvauti apklausoje, šį baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens apsisprendimą baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai privalo gerbti ir nedelsiant nutraukti tolesnę apklausą.

Baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų elgesys kai įtariamasis yra įkalbinėjamas duoti parodymus yra nepriimtinas. Vertimu duoti parodymus LR Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis pripažįsta tiek tiesioginį faktinį poveikį į apklausiamo žmogaus kūną ar psichiką, kai tuo siekiama daryti įtaką, net nulemti žmogaus valią apsispręsti prievartą naudojančio asmens norima linkme, tiek teises ar faktines priemones ar būdus, kuriais netiesiogiai signalizuojama apklausiamajam, jog, apsisprendęs tylėti, jis rizikuoja patirti papildomus teisinius ar faktinius nepatogumus.

Vertimas duoti parodymus gali būti tiesioginis ir netiesioginis:

- ▲ Tiesioginiu vertimu duoti parodymus pagal LR Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalį laikytinas bet koks apklausiamajam sukeltas faktinis blogis ar nepatogumas, taip pat grasinimas tuoj pat tokį blogį ar nepatogumą sukelti, kai tokio blogio sukėlimas ar grasinimas jį sukelti yra tiesioginė reakcija į apklausiamojo atsisakymą ar nenorą pateikti save kaip informacijos šaltinį, ir kurios pirminis ir svarbiausias tikslas yra palaužti arba nugaleti apklausiamojo pasipriešinimą panaudoti jį kaip įrodinėjimo priemonę.
- ▲ Netiesioginių vertimu duoti parodymus pagal LR Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalį laikytinas tiek faktinio pobūdžio blogis, tiek papildomas teisinio pobūdžio nepatogumas

⁴⁸ Kūris E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // Jurisprudencija, 2001. Nr. 23(15). P. 35.

⁴⁹ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 556.

ar suvaržymas, kurį apsprendžia faktas, jog apklausiamasis pasinaudojo teise tylėti ir kuris teisinę reikšmę įgauna ne iš karto, o tolesniame baudžiamajame procese.⁵⁰

Realizuojant *nemo tenetur se ipsum accusare* principą daugelio šalių baudžiamojo proceso įstatymai įtvirtina draudžiamus apklausos metodus:

- Žiaurų elgimasi. Tai ne tik mušimas ir tiesioginis fizinis smurtas, bet ir didelis triukšmas, ilgai deganti ryški šviesa ar visiška tamsa kameroje, vertimas ilgą laiką stovėti ar būti alkanu, taip pat bet kuris kitas būdas, pakankamas palaužti ir kuriuo siekiama palaužti žmogaus valią.⁵¹
- Apklausą apklausiamajam esant labai pavargus. Tokio pobūdžio nuovargiu Vokietijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas sprendime BGHSt 13, 60 pripažino situaciją, kai 30 valandų iki apklausos apklausiamasis negalėjo užmigti ir miegoti. Be to, nereikalaujama, kad apklausiantysis pats būtų sąmoningai sukūręs tokią situaciją. Pakanka, kad tokia situacija objektyviai egzistuoja, o apklausiantysis subjektyviai tą žino.⁵²
- Apklausą, prieš tai davus valią palaužiančių priemonių – bet kokių kietų, skystų ar dujinių medžiagų patalpinimas į žmogaus kūną. Draudžiama ne tik versti, bet ir duoti apklausiamajam svaiginančių, nuskausminančių, migdančių, euforiją ar depresiją sukeliančių priemonių, ypač alkoholio ir narkotinių medžiagų. Apklausia negalima net tuomet, jei apklausiamasis pats savo iniciatyva vartojo šių priemonių.⁵³
- Apgaudinėjimą. Draudžiama ikiteisminio tyrimo pareigūnams sąmoningai meluoti – tvirtinti neteisingus faktus. Pavyzdžiui, kad kiti bendrininkai jau suimti, kad nusikaltimo darymo metu apklausiamasis buvo stebimas, kad bendrininkai jau prisipažino ir t.t. Be to, draudžiama tvirtinti tikrovės neatitinkančius teisinius faktus, pavyzdžiui, kad tylėjimas rodo, kad apklausiamasis yra kaltas ir tai bus vertinama teisme. Apibendrinant, galioja bendrasis principas – ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali nesakyti visko, ką žino, tačiau tai ką sako, turi būti tiesa.⁵⁴
- Hipnozė. Turima omenyje išorinė hipnozė, kuri praktikuojama kito asmens atžvilgiu. Tai procedūra, kurios metu asmuo panardinamas į transą, kuriame galima išgauti (sąmoningai

⁵⁰ Ten pat. P. 503.

⁵¹ Kühne H. H. Strafprozeßrecht, 6 Aufl. - Heidelberg 2003. S. 375.

⁵² Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo 1959 m. kovo 24 d. sprendimas BGHSt 13, 60 (bylos Nr. 5 StR 27/59). [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 9 d., 15:20:22]. [Interaktyvus]. <<https://www.jurion.de/de/document/show/0:2209071,0/>>

⁵³ Beulke W. Strafprozessrecht. 5. Auflage. - Heidelberg, 2001. S. 64.

⁵⁴ Seiler S. Strafprozessrecht. 4. Auflage. - Wien, 2000. S. 55.

neišgaunamą) informaciją, valdyti žmogų komandomis, „užprogramuoti“ tam tikriems veiksams.⁵⁵

- Grasinimą panaudoti neprocesinę prievartą ar procesinę prievartą pažeidžiant baudžiamojo proceso įstatymą, kuri sukels asmeniui papildomus teisių ar laisvių suvaržymus (pavyzdžiui, suimti).
- Pažadėjimą įstatyme nenumatytos ar pagal įstatymą negalimos naudos. Baudžiamojo persekiojimo institucijos pareigūnai pažada, jog, apklausiamajam prisipažinus, bus palengvintas tiek teisinis, tiek faktinis jo likimas (pavyzdžiui, bus paleistas iš suėmimo, bus skiriama mažesnė bausmė, nutrauktas procesas ir kt.). Šis pažeidimas konstatuotinas tuomet, kai prižadantis pareigūnas pats negali įvykdyti savo pažado.⁵⁶

Visais kitais atvejais galioja bendra taisyklė, jog neleistinas apklausos metodas yra tas, kuris iš esmės daro įtaką apklausiamojo laisvam apsisprendimui ir valinei veiklai.

Wissgott tvirtina, jog *nemo tenetur se ipsum accusare* principu garantuota asmens apsisprendimo laisvė gali būti pažeista ne tik panaudojant fizinę ar psichinę prievartą, arba ne laiku ar netiksliai išaiškinus šios teisės turinį ir teisinę reikšmę, bet ir pačiu įstatyminiu reglamentavimu, kuomet įvairias sritis reguliuojantys įstatymai (pavyzdžiui, mokesčių įstatymai), įpareigoja asmenį pateikti tokią informaciją, kuri kitame kontekste yra akivaizdžiai jį kaltinanti.⁵⁷

Šiandieniniam baudžiamajam procesui įprasta, kad faktinė informacija iš baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens išgaunama ne tik formalios procesinės apklausos metu, bet ir įgyvendinant slapto tyrimo priemones, pavyzdžiui, kontroliuojant telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją bei darant jų įrašus arba ikiteisminio tyrimo pareigūnams prisistatant privačiais asmenimis (neatskleidžiant savo tapatybės). LR Konstitucijos 22 straipsnyje nustatyta, kad „Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą.“⁵⁸ Kasacinėje nutartyje Nr. 2K-120/2008⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad „Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse formuojamą teismų praktiką, bylose, kuriose

⁵⁵ Hipnozė. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 9 d., 11:46:13]. [Interaktyvus]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Hipnoz%C4%97>>

⁵⁶ Kramer B. Grundbegriffe des Strafverfahrensrechts. Ermittlung und Verfahren. 5. Auflage. - Stuttgart, 2002. S. 42.

⁵⁷ Wissgott D. Probleme rechtsstaatlicher Garantien im Ermittlungsverfahren. - Göttingen, 1983. S. 232.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33-1014.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-120/2008. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 9 d., 12:44:24]. [Interaktyvus]. <<http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=32768>>

kaltinimas grindžiamas operatyvinės veiklos metu surinktais duomenimis, teismas privalo patikrinti tris pagrindinius aspektus:

1. ar buvo teisinis ir faktinis pagrindas operatyvinio tyrimo veiksmams atlikti;
2. ar tyrimo veiksmai atlikti nepažeidžiant LR Operatyvinės veiklos įstatyme nustatytos tvarkos;
3. ar duomenis, gautus atliekant operatyvinį tyrimą, patvirtina duomenys, gauti LR BPK numatytais veiksmais.“

Nors slapto tyrimo priemonės atliekamos įstatymų nustatyta tvarka, diskutuotina ar operatyvinės veiklos metu atliekamus veiksmus pateisina *nemo tenetur se ipsum accusare* principas. Pasak G. Wolfslast, baudžiamajame procese niekas negali turėti galimybės save kaltinti pats to nežinodamas.⁶⁰

Lietuvos bei užsienio šalių įstatymų leidėjai, suvokdami teisės tylėti, kaip būtino *nemo tenetur se ipsum accusare* principo turinio elemento, svarbą, įtvirtino draudžiamus apklausos metodus bei kitas informacijos gavimo taisykles, siekiant realizuoti tinkamą šios teisės įgyvendinimą.

3.2. Teisės tylėti rūšys

Kontinentinės Europos teisinės tradicijos šalyse vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina paprastai išskiria mažiausiai tris baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens elgesio alternatyvas:

Visiškas tylėjimas. Baudžiamojo proceso kodekso požiūriu tai ne tik jokios informacijos nepateikimas, bet ir atvejai, kuomet įtariamasis tiesiogiai neigia padaręs nusikalstamą veiką arba išdėsto vien tik teisinį jam inkriminuojamos nusikalstamos veikos vertinimą, nepagrįsdamas savo pozicijos jokiais faktiniais argumentais (pavyzdžiui, tvirtina, kad jam inkriminuojamas elgesys yra ne nusikalstama veika, o drausminis nusižengimas), arba pateikia su inkriminuojama nusikalstama veika nesusijusią jį kaip asmenį bei jo socialinę aplinką atspindinčią faktinę informaciją.

Atsižvelgiant į tai, jog *nemo tenetur se ipsum accusare* principas garantuoja baudžiamajon atsakomybėn traukiamam asmeniui absoliučią – nevaržomą ir neturinčią įtakos – galimybę laisvai apsispręsti bei įpareigoja baudžiamojo persekiojimo institucijas gerbti bet kokį apsisprendimą, visišką įtariamąjo tylėjimas jokiais sąlygomis ir jokiam kontekste negali būti vertinamas kaip jo kaltės įrodymas. W. Schmidt teigia, jog leidimas kaltinamojo nenaudai vertinti absoliutų jo tylėjimą ne tik iškreiptų *nemo tenetur se ipsum accusare* principo esmę, bet

⁶⁰ Wolfslast G. Beweisführung durch heimliche Tonbandaufzeichnung // NStZ 1987. S. 104.

ilgainiui atsigręžtų ir prieš pačius vertintojus, kadangi tai suponuoja teisinę situaciją, kurioje tylėdamas žmogus labiau rizikuoja nei meluodamas, nes meluojant visada lieka galimybė, kad melas nebus atskleistas.⁶¹

Ch. Roschmann visiškai tylintį kaltinamąjį įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo prasme vadina teisiniu nuliu.⁶² Tokia teisinė pozicija būdinga ir bendrosios teisės teisei tradicijai. Tylėjimas gali turėti begalę priežasčių, kurių neįmanoma sužinoti, tad objektyviai neįmanoma įvertinti nei tų priežasčių, nei baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens tylėjimo.

A. Eser šiuo aspektu teigia, jog visiškas tylėjimas kaip teisinės gynybos būdas kaltinamojo nenaudai negali būti vertinamas net tuo atveju, kai paaiškėja, kad vienintelė tokio kaltinamojo elgesio priežastis yra nenoras pateikti save kaltinančią informaciją.⁶³

Teisė atsisakyti duoti parodymus vertintina dėl kiekvienos nusikalstamos veikos atskirai. Taigi, jei apklausiamasis įtariamas padaręs kelias nusikalstamas veikas ir apie vieną jų duoda parodymus, o apie kitą visiškai tyli – tokia situacija nelaikytina daliniu atsisakymu duoti parodymus.

Dalinis tylėjimas. Vyraujanti baudžiamajo proceso teisės doktrina paprastai pateisina dalinio tylėjimo vertinimą baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens nenaudai. Tačiau minėta doktrina neleidžia bet kokį dalinį įtariamojo ar kaltinamojo tylėjimą vertinti kaip jo kaltės įrodymą.

Vokietijoje vyraujanti baudžiamajo proceso doktrina netaiko dalinio tylėjimo vertinimui bendrosios taisyklės – vertinti leidžiama tik tam tikras per ilgalaikę teismų praktiką išsikristalizavusias situacijas. Kaltinamojo nenaudai paprastai vertinamos tos situacijos, kuomet duodamas parodymus kaltinamasis nurodo, jog tam tikras informacijos šaltinis gali paliudyti jo tvirtinamų faktų teisingumą, tačiau tuo pat metu pats kaltinamasis turimomis procesinėmis priemonėmis užkerta kelią teismui patikrinti jo duotų parodymų teisingumą. Pavyzdžiui, vadovaujantis Vokietijos baudžiamajo proceso įstatymu gydantis gydytojas parodymus apie savo pacientą ar jo gydymo metu sužinotus faktus gali duoti tik tuomet, jei pats pacientas jį išlaisvina nuo pareigos tylėti. Kaltinamojo nenaudai taip pat vertinamos tos situacijos, kai save teisinančią informaciją kaltinamasis pateikia tik baigiamojoje proceso stadijoje, nors turėjo galimybę tai padaryti ir anksčiau.⁶⁴

⁶¹ Schmidt W. Mitbeschuldigten- und Zeugenrolle im Strafverfahren. - Göttingen, 1982. S. 48.

⁶² Roschmann Ch. Das Schweigerecht des Beschuldigten im Strafprozess. Seine rechtlichen und faktischen Grenzen. - Bremen, 1983. S. 113.

⁶³ Eser A. Der Schutz vor Selbstbezeichnung im deutschen Strafprozessrecht. - Teheran. ZStW 86, - Beiheft, 1974. S. 160.

⁶⁴ Verrel T. Die Selbstbelastungsfreiheit im Strafverfahren. - München, 2001. S.28.

Dalinis kaltinamojo tylėjimas Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo teismo praktikoje neigiamai vertinamas ne kaip jį kaltinantis faktas, o kaip procesinis instrumentas, kuriuo grindžiamas kaltinamojo nurodytų jį teisinančių aplinkybių neteisingumas ar netikrumas.

Baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens apklausa siekiama ne tiek išsiaiškinti tiesą, kiek suteikti apklausiamajam galimybę išdėstyti savo poziciją ir šiuo būdu realizuoti teisę į gynybą. Kitaip tariant, įtariamojo apklausa yra ne tik įrodomosios informacijos rinkimo veiksmas, bet ir įtariamojo gynybos priemonė nuo jam pateiktų įtarimų.⁶⁵ Apklauso metu apklausiamasis vertinimui pateikia ne save kaip žmogų, o tam tikrą faktinę informaciją. Taigi darytina išvada, jog kai įtariamasis kalba apie vienus faktus, nutylėdamas kitus, nėra pakankamas pagrindas manyti, kad nutylėtoji informacija yra įtariamajam nenaudinga. Teisė tylėti yra vientisa ir nedaloma teisė – apima tiek visiškai tiek dalinį tylėjimą. Gali būti vertinamas tik baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens perteiktas parodymų turinys – pati verbalinė informacija, o ne tai, kas tikėtina buvo nutylėta.⁶⁶

Epizodinis tylėjimas arba tylėjimą tik tam tikrose proceso stadijose ar etapuose. Epizodiniams tylėjimams paprastai priskiriamos keturios teisinės situacijos:

- Įtariamasis visiškai tyli viso ikiteisminio tyrimo metu ir parodymus pirmą kartą duoda tik teisme;
- Įtariamasis parodymus duoda ikiteisminio tyrimo metu, o teisme pareiškia, jog naudosis teise tylėti ir neduoda jokių parodymų;
- Davęs parodymus ikiteisminio tyrimo metu, kaltinamasis teisme pareiškia, jog atsisako ikiteisminio tyrimo metu duotų parodymų kaip neteisingų ir duoda kitus, jo paties tvirtinimu jau teisingus, parodymus;
- Įtariamasis, davęs parodymus ikiteisminio tyrimo metu (nepaisant, vieną ar kelis kartus), toliau šioje stadijoje atsisako duoti parodymus ir pareiškia, jog naudosis teise visiškai tylėti.

Ch. Richter II dalinį ir epizodinį tylėjimą vadina atitinkamai vertikaliu daliniu tylėjimu (kuomet kaltinamasis atsisako kalbėti apie atskirus jam inkriminuojamos nusikalstamos veikos aspektus) ir horizontaliu daliniu tylėjimu (kuomet kaltinamasis atsisako kalbėti atskyrose proceso dalyse).⁶⁷

Konstitucinis draudimas versti žmogų aktyviai dalyvauti savęs kaltinimo procese, beveik tapęs procesine aksioma, garantuoja nevaržoma teisinę galimybę pasirinkti laiką ar procesinį momentą, kada kalbėti, o kada tylėti. Iš to darytina išvada, jog *nemo tenetur se ipsum*

⁶⁵ Криминалистика / Под. ред. Р. С. Белкина. Москва, 2001. С. 598.

⁶⁶ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 519.

⁶⁷ Richter II Ch. Anmerkungen zum Verteidigungsverhalten eines Beschuldigten // StV 1994. S. 687.

accusare principas, pozityvia išraiška, leidžia baudžiamojon atsakomybėn traukiamam asmeniui bet kurioje proceso stadijoje ar etape keisti savo gynybos poziciją; negatyvia – draudžia baudžiamojo persekiojimo ir teisingumo institucijoms tokį įtariamą elgesį vertinti jo nenaudai kaip jo kaltės įrodymą.

EŽTT jurisprudencijoje *nemo tenetur se ipsum accusare* principas yra sudėtinė sąžiningo proceso dalis.⁶⁸ Vargu ar galima būtų laikyti sąžiningu tokį procesą, kuriame kaltintojas turi teisę beveik iki kaltintojo akto perdavimo teismui neatskleisti įtariamajam jį kaltinančių faktinių duomenų, o įtariamasis ir gynėjas įpareigojamas jau pirmoje apklausoje nuosekliai išdėstyti savo poziciją dėl įtarimo ir nebegali jos keisti.

Teisinė situacija, kuomet įtariamasis visiškai tyli viso ikiteisminio proceso metu ir parodymus pirmą kartą duoda tik teisme, yra LR Konstitucijos garantuota teisės į gynybą ir rungimusi grįstą procesą išraiška, taigi negali būti vertinama kaip kaltinamojo kaltės įrodymas ar kitu aspektu kaltinamojo nenaudai.⁶⁹

Baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens apsisprendimas kalbėti vienoje proceso stadijoje ir nekalbėti kitoje gali būti grindžiamas pačiais įvairiausiais emociniais ar asmeniniais motyvais, kurie nebūtinai gali būti susiję su asmeniui inkriminuojama nusikalstama veika. Vokietijos Federacijos Aukščiausiasis teismas sprendime BGH StV 1981, 122 pabrėžė, kad suimto įtariamąjo atsisakymas kalbėti tuose proceso etapuose, kuriuose jis buvo laikomas suimtas, galėjo būti sąlygotas paties suėmimo kaip ypač emociškai žmogų palaužiančios situacijos.⁷⁰

Nagrinėjant teisę tylėti svarbu atkreipti dėmesį į įrodymų sampratą. Vadovaujantis LR BPK 20 straipsnio 2 dalimi, „ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla“. LR BPK 242 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teismo nagrinėjimo betarpiškumo ir žodiškumo principas. Remiantis šiuo principu, asmeniniu įrodymu gali būti pripažinta tik ta informacija, kurią teismas ar teisėjas išgirdo nagrinėjimo teisme metu. A. Šumskas teigia, jog apklausiant teisme yra patikrinami apklausiamųjų asmenų parodymai.⁷¹ R. Merkevičius nesutinka su šiuo teiginiu, pabrėždamas, jog ikiteisminio tyrimo metu apklausiant asmenis įrodymai nerenkami ir negaunami, tad nėra ką tikrinti. Apklausoje ikiteisminio tyrimo metu reikalingos prokurorui konkrečiu tikslu – sužinoti kokia informacija jis gali disponuoti teisme ir nuspręsti, ar pareikšti oficialų kaltinimą teisme. Įrodinėjimas prasideda

⁶⁸ European Court of Human Rights. Case of Funke v. France, Judgment of the 25th of February 1993 (Application no. 10828/84).

⁶⁹ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamąjo samprata. - Vilnius, 2008. P. 521.

⁷⁰ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo teismo sprendimas BGH StV 1981, 122. [Prisijungta: : 2012 m. rugpjūčio 1 d., 10:44:12]. [Interaktyvus]. <<http://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Text=StV%201981,%20122>>

⁷¹ Šumskas A. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme. - Vilnius, 2000. P. 120-121.

tik teisme, kai proceso subjektai pristato jiems žinomus faktinės informacijos šaltinius ir prašo teismo juos ištirti ir pripažinti įrodymais. Nepaisant to, kad Lietuvos teismų praktikoje ikiteisminio tyrimo metu surašytų procesinių dokumentų perskaitymas teismo proceso metu tapo bendrąja taisykle, tai leistina tik kaip reta išimtis tuo atveju, jei surašant šiuos aktus buvo išsaugotos sąžiningo ir rungtyniško proceso garantijos bei priešingą interesą atstovaujanti proceso šalis turėjo galimybę betarpiškai dalyvauti gaunant šią informaciją ir apsprendžiant jos turinį.⁷²

Nemo tenetur accusare se ipsum principas savo prasme ir tikslu tik užtikrina galimybę laisvai apsispręsti, tačiau negarantuoja, kad žmogus nebus apkaltintas savo paties parodymų pagrindu. Iš to darytina išvada, jog teisinę situaciją, kai įtariamasis duoda parodymus ikiteisminio tyrimo metu, o teisme pareiškia, jog naudosis teise tylėti ir neduoda jokių parodymų, galima vertinti tik atsižvelgiant į tai, kam ir kokioje situacijoje baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo davė parodymus ikiteisminio tyrimo metu.⁷³

Jeigu įtariamasis parodymus davė baudžiamąjį persekiojimo institucijos pareigūnui (ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui), tokie parodymai negali būti pagarsinami teismo posėdyje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-7-544/2005 nurodė, kad teismas, pripažindamas įrodymu įtariamojo apklausos protokolą, kai parodymai buvo duodami ne ikiteisminio tyrimo teisėjui, o prokurorui, padarė esminį baudžiamąjį proceso įstatymo pažeidimą.⁷⁴ Šiuo atveju kaltinamojo atsisakymas duoti parodymus teisme yra tinkamas *nemo tenetur accusare se ipsum* principo realizavimas, todėl negali būti vertinamas kaltinamojo nenaudai.⁷⁵ Liudytojo parodymų, duotų prokurorui arba ikiteisminio tyrimo pareigūnui, perskaitymas ir analizė bendrame bylos duomenų kontekste gali turėti reikšmės formuojantis teismo vidiniam įsitikinimui įvertinti įrodymus.⁷⁶ Liudytojo apklausa ikiteisminio tyrimo įstaigoje tampa reikalinga tik prokurorui, siekiančiam įvertinti galimybę sėkmingai įvykdyti jam pavestą valstybinio kaltinimo funkciją.

Jeigu įtariamasis davė parodymus teisingumo institucijos pareigūnui (ikiteisminio tyrimo teisėjui), jis pateikia juos teismo vertinimui, nepriklausomai ar jis atsisakys duoti parodymus teisme, ar juos keis. Tuo atveju, kai kaltinamasis atsisako parodymų arba vengia juos duoti, taip pat jei pareiškia, kad neprisimena aplinkybių, apie kurias davė parodymus ikiteisminio

⁷² Schmidt W. Mitbeschuldigten- und Zeugenrolle im Strafverfahren. - Göttingen, 1982. S. 50.

⁷³ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008. P. 522.

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-7-544/2005. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 2 d., 09:51:30]. [Interaktyvus]. <<http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=29228>>

⁷⁵ Rogall K. Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst. Ein Beitrag zur Geltung des Satzes „Nemo tenetur se ipsum prodere“ im Strafprozess. - Berlin, 1977. S. 250.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso komentaras. II dalis. - Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 192.

tyrimo metu, jei duoda parodymus, kurie iš esmės skiriasi nuo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu, ikiteisminio tyrimo teisėjui duotiems jo parodymams, balsu perskaitytiems teismo posėdyje, gali būti suteikiamas įrodymų statusas – jais gali būti grindžiamas nuosprendis.⁷⁷ Baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo turi teisę keisti pirmiau byloje duotus parodymus ar atsisakyti juos duoti, tačiau davęs parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjui, asmuo privalo suvokti galimus naudojimosi minėtomis teisėmis padarinius – priimdamas nuosprendį, teismas gali nuspręsti remtis ikiteisminio tyrimo teisėjui, o ne teismo posėdžio metu teismui duotais parodymais. Prieš apklausą įtariamajam privalo būti išaiškinta teisė atsisakyti duoti parodymus bei teisinės pasirinkimo pasekmės, kitu atveju duoti parodymai negali būti vertinami teisme.

Svarbu pažymėti, jog teisme galima vertinti tik pagarsintų ikiteisminio tyrimo metu duotų parodymų turinį, o ne pati faktą, kad kaltinamasis pakeitė savo gynybos poziciją.⁷⁸

Apibendrinant būtina pabrėžti, jog baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo, pasirinkdamas vieną iš teisės tylėti pasireiškimo alternatyvų, įgyvendina savo konstitucinę teisę, tad nei vienas iš pasirinkimų negali būti sankcionuojamas ne tik materialiosios teisės, bet ir procesinėmis priemonėmis.

Pažymėtina, jog kiekvieno asmens teisės tylėti užtikrinimas, draudžiant versti duoti parodymus prieš save bei savo artimą, neturi šalinti teismo galimybės vienaip ar kitaip vertinti tokį poelgį. Tačiau teismas, formuodamas savo vidinį įsitikinimą šiuo klausimu, turi išlikti nuoseklus ir sąžiningas, kadangi teisės atsisakyti duoti parodymus svarbą ir socialinę vertę pagrindžia nekaltumo prezumpcijos ir sąžiningo proceso principų reikalavimai.

3.3 Šeimos narių liudijimo imunitetas

Nagrinėjant draudimo versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius principą, būtina išsamiau išanalizuoti šeimos narių liudijimo imunitetą. Šeimos narių liudijimo imunitetas suprantamas plačiąja prasme – apžvelgiama šeimos narių bei artimųjų giminaičių teisė atsisakyti duoti parodymus.

Liudijimo imunitetai – įstatymuose numatyti atvejai, kai tam tikri asmenys atleidžiami nuo pareigos duoti parodymus baudžiamojoje byloje.⁷⁹ Liudijimo imunitetų tikslas – apsaugoti tam tikrus santykius ir interesus, kuriuos visuomenė vertina kaip svarbesnius nei pareigą liudyti baudžiamajame procese.⁸⁰

⁷⁷ Kilinskas V. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamąjį apklausa // Teisė. – Vilnius, 2005. Nr. (57). P. 51.

⁷⁸ Schmidt W. Mitbeschuldigten- und Zeugenrolle im Strafverfahren. - Göttingen, 1982. S. 49.

⁷⁹ Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 195.

⁸⁰ Del Carmen R. V. Criminal Procedure. Law and Practice. – Pacific Grove, California: Brooks/Cole Publishing Company, 1991. P. 377.

Įtariamojo ar kaltinamojo šeimos narių ar artimųjų giminaičių teisė atsisakyti duoti parodymus – tai asmeninis liudytojo imunitetas, skirtas saugoti asmeninio, šeimyninio pobūdžio paslaptis. Šis imunitetas kildinamas iš XVII amžiaus pradžioje bendrosios teisės tradicijų šalyse suformuluoto principo, pagal kurį žmona negalėjo duoti parodymų už ar prieš savo vyrą. Būtina paminėti, jog šis principas turėjo išimčių. Lordo Audley 1631 metų byloje⁸¹ buvo pripažinta, jog sutuoktinis gali duoti parodymus prieš kitą sutuoktinį byloje, kurioje vyras kaltinamas žmonos išžaginiu. Išimtys taikytos ir žmonos nužudymo nuodijant, laisvės suvaržymo, prievartinės santuokos bei bigamijos (antrosios santuokos sutuoktinis galėjo duoti parodymus prieš savo sutuoktinį, kuris buvo sudaręs dvi santuokas) bylose. Šie istoriniai pavyzdžiai rodo, kad šis imunitetas bei jo išimtys ir tuomet buvo reikšmingi socialiniuose santykiuose.⁸²

Analizuojant šeimos narių liudijimo imunitetą, svarbu paminėti, jog šis imunitetas yra santykinio pobūdžio. Tokia išvada darytina išnagrinėjus įtariamojo ar kaltinamojo šeimos narių ar artimų giminaičių LR BPK įtvirtintą teisę atsisakyti duoti parodymus arba neatsakyti į kai kuriuos klausimus. Minėta teise valstybė suteikia asmeniui laisvę apsispręsti – atskleisti paslaptį ar ne. Santykinį šio imuniteto pobūdį lemia ne tik atsisakymas dalyvauti tyrimo veiksmuose bei nenoro duoti parodymus apie žinomas bylos aplinkybes išreiškimas⁸³, bet ir aiškiai išreikštas sprendimas duoti parodymus, nes asmuo turi teisę pasirinkti, į kuriuos klausimus atsakyti, o į kuriuos ne.

LR BPK nenumato šeimos narių liudijimo imuniteto išimčių ir tai nepriklauso nuo nusikalstamos veikos sunkumo ir pobūdžio, todėl šeimos narių imunitetas vertintinas kaip absoliutus. Toks asmens turimas imunitetas kartu yra ir garantija, jog jam nekils baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus padariusių šeimos narių, artimųjų giminaičių slėpimą, nepranešimą apie jų rengiamą arba padarytą nusikaltimą, už melagingų parodymų apie save, savo šeimos narius ir artimuosius giminaičius davimą, nepateikimą teisėsaugos, teisingumo institucijoms apie juos turimos kompromituojančios medžiagos.⁸⁴ Teisė atsisakyti duoti parodymus nesuponuoja teisės atsisakyti anksčiau duotų parodymų, jeigu asmuo atsisakė jam įstatymo suteiktos teisės neliudyti.

⁸¹ Oldnall Russel W. A treatise on crimes and indictable misdemeanours. Vol. II. Second Edition. – London, 1828. P.606. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 9 d., 21:33:51]. [Interaktyvus]. <http://books.google.gr/books?id=iJg0AAAAIAAJ&pg=PA606&lpg=PA606&dq=lord+audley's+case&source=bl&ots=e_7eXqe275&sig=u5rIXhGn9nB_hVaf3bdtNZncOos&hl=en&sa=X&ei=Ni2FUJDUFsKt0QXK9YH4BA&ved=0CCgQ6AEwAw#v=onepage&q=lord%20audley's%20case&f=false>

⁸² Jurka R. Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese. - Vilnius: Registrų centras, 2009. P. 199.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-445/2007. [Prisijungta: 2012 m. spalio 22 d., 16:11:59]. [Interaktyvus]. <<http://www.eteismai.lt/byla/126755738032585/2K-445/2007>>

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (1 dalis). – Vilnius: Teisės institutas, 2000. P. 248.

Teisės neduoti parodymų prieš šeimos narius ar artimus giminaičius užtikrinimas padiktuotas moralės normų, kita vertus, tokie asmenys negali būti patikimos informacijos šaltiniai.

Liudijimo imunitetas dėl giminystės santykių arba šeimos ryšių su įtariamuoju arba kaltinamuoju yra įtvirtintas daugelio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose.

Šeimos narių imunitetas atsirado bendrosios teisės šalyse, tačiau šiose valstybėse jis nėra absoliutus:

- ▲ Didžiojoje Britanijoje negalima atsisakyti duoti parodymus kaltinamojo naudai.⁸⁵
- ▲ JAV numatyta privilegija neliudyti tik prieš sutuoktinį. Gyvenimo partneriai arba buvę sutuoktiniai šia privilegija pasinaudoti negali, išskyrus aplinkybes, kurios buvo dar susituokus.⁸⁶

Kontinentinės teisės šalyse šeimos narių imunitetas taikomas daug platesniam asmenų sąrašui. Šeimos narių ir artimų giminaičių, kurie gali šiuo imunitetu pasinaudoti, sąrašas kiekvienoje valstybėje yra skirtingas.

Pagal Lietuvos BPK šeimos nariais laikomi sutuoktinis arba gyvenimo partneris, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos, arba asmuo, su kuriuo tas asmuo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – LR CK) nustatyta tvarka susitarė sudaryti santuoką, sutuoktinio tėvai, buvę sutuoktiniai, taip pat kartu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai (LR BPK 38 straipsnis).

Nors analizuojant šias normas darytina išvada, kad liudijimo imunitetą turi tik partneriai, įregistravę partnerystę remiantis LR CK 3.229 straipsniu, tačiau teismų praktikoje tokia teisė pripažinta ir kartu gyvenantiems asmenims, neįregistravusiems partnerystės. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad „pagal CK 3.229 straipsnį, kuris reikalauja registruoti partnerystę, teisinės pasekmės kyla civilinės teisės taikymo ribose bei nereglamentuoja asmeninių neturtinių sugyventinių santykių“.⁸⁷

Pažymėtina, kad LR Konstitucinis Teismas nurodo, jog nors sąvokų - šeimos nariai ir artimi giminaičiai turinys nėra tapatus, jomis gali būti apimami ir tie patys asmenys. Pažymėtina, kad sąvoka "artimi giminaičiai" apima žmones, susijusius tam tikro laipsnio giminystės ryšiais, o

⁸⁵ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 420.

⁸⁶ Del Carmen R. V. Criminal Procedure. Law and Practice. – Pacific Grove, California: Brooks/Cole Publishing Company, 1991. P. 378.

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-615/2004. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 12 d., 15:43:20]. [Interaktyvus]. <<http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27240>>

sąvoka "šeimos nariai" gali apimti tiek žmones, susijusius tam tikro laipsnio giminystės ryšiais, tiek žmones, tokiais ryšiais nesusijusius (kaip antai sutuoktinius).⁸⁸

Nagrinėjant LR BPK įtvirtintas šeimos narių ir artimųjų giminaičių sąvokas būtina papildyti, jog LR Konstitucinis Teismas išaiškino, kad LR Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas iš esmės siejamas su fizinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, savybėmis ir teisine padėtimi, todėl tik fizinis asmuo gali būti šeimos ar giminystės teisinių santykių subjektas. Juridinis asmuo, nebūdamas šeimos ar giminystės teisinių santykių dalyvis, negali būti vertimo duoti parodymus prieš šeimos narius ar artimus giminaičius subjektu.⁸⁹

Užsienio šalių baudžiamojo proceso įstatymuose nustatytos šeimos narių ir artimų giminaičių, galinčių pasinaudoti analizuojamu imunitetu, sąvokos įtvirtintos atsižvelgiant į kiekvienos valstybės socialinius bei teisinius poreikius, siekiant užtikrinti tinkamą *nemo tenetur se ipsum accusare* principo įgyvendinimą.

Vokietijos BPK 52 paragrafo 1 dalyje nustatyta, kad teise atsisakyti duoti parodymus gali pasinaudoti kaltinamojo sužadėtinis, kaltinamojo sutuoktinis (net jeigu santuoka pasibaigusi), asmuo, kuris yra ar buvo tiesiogiai giminingas ar susijęs su santuoka, kurios šalis yra ar buvo kaltinamasis.⁹⁰

Norvegijos BPK tokią teisę suteikia ir esamiems, ir buvusiems sutuoktiniams. Teismas turi teisę atleisti nuo pareigos duoti parodymus kaltinamojo globėją ir globotinius.⁹¹

Italijoje artimiems asmenims priskiriami gyvenimo partneriai, atskirai gyvenantis sutuoktinis, asmuo, su kuriuo santuoka yra anuliuota arba nutraukta.⁹²

Šveicarijos BPK 168 straipsnis nurodo, jog teisę atsisakyti duoti parodymus turi sutuoktinis arba sugyventinis, asmuo turintis vaiką su kaltinamuoju, broliai (įbroliai) ir seserys (įseserės) bei jų sutuoktiniai, sutuoktinio broliai (įbroliai) ir seserys (įseserės), globėjai ir globotiniai bei jų broliai ir seserys. Teise neliudyti asmuo gali pasinaudoti ištuokos atveju, bei

⁸⁸ LR Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 4 d., 10:12:45]. [Interaktyvus]. <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2012/n120604.htm>>

⁸⁹ LR Konstitucinio Teismo biuletenis // Konstitucinė jurisprudencija. – Vilnius, 2009. Nr. 2 (14). P. 115. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 8 d., 14:11:34]. [Interaktyvus]. <[http://www.lrkt.lt/KJuri/KTB_2009-2\(14\).pdf](http://www.lrkt.lt/KJuri/KTB_2009-2(14).pdf)>

⁹⁰ Vokietijos Federacijos baudžiamojo proceso kodeksas. [Prisijungta: 2012 m. spalio 4 d., 12:33:10]. [Interaktyvus]. <<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf>>

⁹¹ The Criminal Procedure Act of 22 May of 1981 No. 25, with subsequent amendments, the latest made by Act of 30 June of 2006 No. 53 // Norwegian Ministry of Justice and the Police Legislation Department, 2006. [Prisijungta: 2012 m. spalio 8 d., 16:22:10]. [Interaktyvus]. <<http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19810522-025-eng.pdf>>

⁹² Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 420.

pasibaigus globojimo santykiams. Šveicarijos baudžiamojo proceso įstatymas įregistruotą partnerystę laiko lygiavertę santuokai.⁹³

Graikijos BPK šeimos nariais laikomi sutuoktinis ir giminaičiai iki antrojo laipsnio imtinai (tėvai, vaikai, broliai, seserys, seneliai, vaikaičiai).⁹⁴ Jei gimė vaikas nesusituokusiai motinai ir tėvystė nepripažinta, šio vaiko šeimos nariais laikomi tik motinos linijos giminaičiai. Kai vaikas yra įvaikintas, pagal Graikijos baudžiamojo proceso įstatymą jo šeimos nariais laikoma tik jį įvaikinusi šeima. Pagal Graikijos BPK²²² straipsnį teisė neduoti parodymų taikoma ir tuo atveju, kai liudytojas yra šeimos narys tik vieno iš bendrininkų, įtariamųjų nusikalstama veika. Minėtame straipsnyje numatyta išimtis: jei kaltinamasis yra nepilnametis, šeimos nariai neturi teisės neliudyti.⁹⁵

Pagal Albanijos BPK 158 straipsnį nuo pareigos duoti parodymus atleidžiami kaltinamojo artimieji giminaičiai, išskyrus atvejus, kai jie priklauso kaltinimo šaliai, taip pat sutuoktinis dėl to, ką sužinojo santuokos su kaltinamuoju metu, asmuo, kuris anksčiau buvo sudaręs santuoką su kaltinamuoju, kaltinamojo sugyventinis, asmuo, kuris su kaltinamuoju susijęs įvaikinimo teisiniais santykiais.⁹⁶

Lenkijos BPK 182 straipsnyje nustatyta, kad kaltinamojo artimieji giminaičiai turi teisę atsisakyti duoti parodymus. Ši teisė galioja ir tuo atveju, jeigu santuokiniai ar įvaikinimo teisiniai santykiai nutrūksta.⁹⁷

Estijos Respublikos BPK 71 paragrafe įtvirtinta teisė neduoti parodymų kaip liudytojams įtariamojo ar kaltinamojo palikuoniams ir protėviams, seserims (įseserėms) ir broliams (įbroliams) bei jų sutuoktiniams, globotiniams bei globėjams, tėviams ir įvaikiams, sutuoktiniui arba nuolatiniam sugyventojui net ir ištuokos atveju arba pasibaigus nuolatiniais sugyventinių santykiams.⁹⁸

⁹³The Swedish Code of Judicial Procedure, Ds 1998:000. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 8 d., 20:25:09]. [Interaktyvus]. <<http://www.regeringen.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf>>

⁹⁴Κώδικας Ποινικής Δικονομίας της Ελληνικής Δημοκρατίας, (liet. *Graikijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas*), 1951. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 13 d., 11:38:02]. [Interaktyvus]. <<http://www.ministryofjustice.gr/site/kodikos/%CE%95%CF%85%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF/%CE%9A%CE%A9%CE%94%CE%99%CE%9A%CE%91%CE%A3%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97%CE%A3%CE%94%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9D%CE%9F%CE%9C%CE%99%CE%91%CE%A3/tabid/345/language/el-GR/Default.aspx>>

⁹⁵Καίσαρης Π., Μαργαρίτης Α. Κώδικας Ποινικής Δικονομίας-Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τόμος Πρώτος, 2η έκδοση (liet. *Kesaris P., Margaritis L. Baudžiamojo proceso kodekso komentaras pagal straipsnį, 1 tomas, 2-asis leidimas*), 2011. Σελ. (liet. P.) 789-790.

⁹⁶ Criminal Procedure Code of Republic of Albania. [Prisijungta: 2012 m. spalio 1 d., 14:53:33]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>

⁹⁷ Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1997 nr 89 poz. 555. [Prisijungta: 2012 m. spalio 23 d., 13:17:56]. [Interaktyvus]. <<http://prawo.lego.pl/prawo/kodeks-postepowania-karnego-z-dnia-6-czerwca-1997-r/dzial-v-rozdzial-21-swiadkowie/?on=17.10.2012>>

⁹⁸ Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia, passed on the 12th of February 2003, (RT I 2003, 27, 166; consolidated text RT I 2004, 65, 456), entered into force on the 1st of July 2004. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 12 d., 17:26:11]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>>

Atkreiptinas dėmesys, jog V. D. Potapov'o nuomone, liudijimo imunitetas turi būti suteiktas ne tik šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams, bet ir kitiems su kaltininku artimai susijusiems asmenims. Tokiems asmenims gali būti priskirti asmenys, kurių gyvybė, sveikata ar kitokia gerovė asmeninių santykių pagrindu liudytojui yra itin svarbi ir reikšminga. Pavyzdžiui, tai gali būti įtariamojo ar kaltinamojo krikšto tėvai, asmuo, kuris yra kaltininko išlaikomas iki gyvos galvos, ir kt.⁹⁹

Analizuojant šį klausimą, R. Jurkos nuomone būtina pabrėžti, jog procesą vykdančys subjektai turi vertinti ir atsižvelgti į faktinius liudytojo ir įtariamojo ar kaltinamojo santykius. Tačiau tai būtina vertinti atsargiai, kadangi priešingu atveju gali būti nepagrįstai išplėstas asmenų, kaip liudytojų, susijusių su kaltininku, procesinio imuniteto spektras, ir tai gali pakenkti baudžiamąjį procesą paskirčiai.¹⁰⁰

Vertinant šeimos narių ar artimųjų giminaičių sąvokas, būtina apžvelgti EŽTT išaiškinimus šiuo klausimu. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹⁰¹ (toliau - EŽTK) 8 straipsnis, įtvirtinantis kiekvieno asmens teisę į šeimos gyvenimo gerbimą, suteikia analogišką reikšmę šiai teisei, kaip ir kitoms fundamentalioms laisvėms ir teisėms. Ši EŽTK nuostata skirta apsaugoti šeimą nuo valdžios institucijų nevaržomo kišimosi, tačiau turi būti nustatyta teisinga pusiausvyra tarp konkuruojančių asmens ir visuomenės interesų bei valstybės vertinimo laisvės (EŽTT 1994 metų Keegan prieš Airiją byla¹⁰²). EŽTT leidžia suprasti, kad EŽTK 8 straipsnyje saugomą vertybę kiekvieną kartą būtina identifikuoti konkrečios bylos šviesoje, atsižvelgiant į nuolat besikeičiančias socialines, ekonomines, kultūrines sąlygas bei tradicijas.¹⁰³ Abdulaziz, Cabales, Balkandali prieš Jungtinę Karalystę 1985 metų byloje¹⁰⁴ EŽTK 8 straipsnio apimties prasme EŽTT pažymėjo, kad šeimos gyvenimo fakto nustatymas laikomas ne tiek teisės, kiek fakto klausimu, kurio sprendimas kiekvienu atveju priklausys nuo byloje nustatytų faktinių aplinkybių.

⁹⁹ Потопов В. Д. Совершенствование процессуально-правового положения свидетеля в уголовном судопроизводстве России. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2005. С 114.

¹⁰⁰ Jurka R. Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese. - Vilnius: Registrų centras, 2009. P. 207.

¹⁰¹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14, 1950 m. lapkričio 4 d., Roma. [Prisijungta: 2012 m. spalio 25 d., 18:12:11]. [Interaktyvus]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=415350&p_query=&p_tr2=2>

¹⁰² European Court of Human Rights. Case of Keegan v. Ireland, Judgement of the 26th of May 1994 (Application no. 16969/90). [Prisijungta: 2012 m. spalio 25 d., 12:13:55]. [Interaktyvus]. <[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57881#{"itemid":\["001-57881"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57881#{)>

¹⁰³ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje. Daktaro disertacija // Socialiniai mokslai: Teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 32.

¹⁰⁴ European Court of Human Rights. Case of Abdulaziz, Cabales, Balkandali v. The United Kingdom, Judgement of the 28th of May 1985 (Application no. 9214/80, 9473/81, 9474/81). [Prisijungta: 2012 m. spalio 26 d., 14:11:15]. [Interaktyvus]. <[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57416#{"itemid":\["001-57416"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57416#{)>

Išnagrinėjus Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso įstatymus bei EŽTT praktiką, darytina išvada, jog juose įtvirtintas šeimos liudijimo imunitetas apima gana plačią su šeimos, giminystės santykiais susijusią sritį. Iš to galime daryti prielaidą, jog šiuo imunitetu leidžiama naudotis ne tik formaliais, teisiniais saitais susijusiems asmenims, bet ir atsižvelgiant į faktinius santykius, grindžiamus kraujo ryšiu, moraliniu įsipareigojimu, ryšių pastovumu, demonstruojamų tarpusavio įsipareigojimų pobūdžiu.

3.4. Teisės atsisakyti duoti parodymus ribos

A. Vaišvilos nuomone, teisės neduoti parodymų prieš save ribos yra būtinos, kitaip žmogaus teisės tampa grėsmė teisėms. Nenustatant ribų asmens teisėms ir puoselėjant nusikaltėlio teisių globą nebus veiksmingai atliktos pagrindinės valstybės pareigos baudžiamojo proceso kontekste: sudrausminti kriminalinę agresiją, užtikrinti jos visuotinę baudžiamumą bei apginti teisę teisės priemonėmis.¹⁰⁵

K. van Dijkhorst teigia, jog teisės tylėti tikslas yra apsaugoti įtariamąjį nuo baudžiamojo persekiojimo institucijų piktnaudžiavimo valdžia, tačiau neturi tapti priemone paslėpti tiesą nuo dienos šviesos ir tokiu būdu privesti prie piktnaudžiavimo baudžiamojo proceso teisingumu.¹⁰⁶

Magistro baigiamojo darbo autorė pritaria mokslininkų nuomonei, jog turi būti apibrėžtos nagrinėjamos teisės ribos, tačiau jos neturėtų būti pernelyg siauros, kad galėtų tinkamai apsaugoti įtariamąjį, ar pernelyg plačios, kad nusikaltėliai negalėtų lengvai išvengti baudžiamosios atsakomybės bei būtų užtikrintas teisingumo įgyvendinimas.

Lietuvos baudžiamajame procese įtvirtinta teisė neduoti parodymų prieš save yra absoliuti, tačiau kitose valstybėse yra nustatytos tam tikros *nemo tenetur accusare se ipsum* principo ribos.

Jungtinėje Karalystėje teisė tylėti nėra taikoma Stambaus sukčiavimo tarnybos (angl. Serious Fraud Office) atliekamiems tyrimams bei tyrimams, susijusiems su terorizmu.

JAV savęs nekaltinimo privilegija liudytojams taikoma ir dokumentiniams/raštiškiems įrodymams. Teisė atsisakyti duoti parodymus taikoma JAV Federaliniuose ir Valstybės teismuose (angl. Federal and State courts).¹⁰⁷

Atsižvelgiant į EŽTT jurisprudenciją, teisė atsisakyti duoti parodymus ir kitaip aktyviai dalyvauti savęs kaltinimo procese suponuoja bendrąją valstybės pareigą gerbti žmogaus valią ir

¹⁰⁵ Vaišvila A. Europos Sąjungos raidos tendencijų ir perspektyvų klausimu // Filosofija. Sociologija. - Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2004. Nr. 1. P. 20.

¹⁰⁶ Van Dijkhorst K. The Right of Silence. Is the Game Worth of Candle? 2000. P. 5. [Prisijungta: 2012 m. rugsėjo 12 d., 11:13:55]. [Interaktyvus]. <<http://www.isrcl.org/Papers/van%20Dijkhorst.pdf>>

¹⁰⁷ Privilege against Self-Incrimination. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 19 d., 16:33:51]. [Interaktyvus]. <<http://witnesses.uslegal.com/duty-to-testify/privilege-against-self-incrimination/>>

apsisprendimą tylėti. Tačiau, nedraudžia vertinti informaciją, kurią iš baudžiamojon atsakomybėn traukiamojo asmens galima gauti panaudojus tam tikras procesines prievartos priemones, kai ši prievarta egzistuoja savarankiškai – atskirai nuo asmens kūno ar nepriklausomai nuo jo valios.¹⁰⁸ EŽTT sprendime byloje Saunders prieš Jungtinę Karalystę¹⁰⁹ nustatė, kad *nemo tenetur se ipsum accusare* principas neapima prievartos priemonių, kurias įgyvendinant nenaudojama jėga, pavyzdžiui, kraujo mėginys ar kūno išskyros.¹¹⁰

EŽTT byloje Jalloh prieš Vokietijos Federaciją¹¹¹ pareiškė, kad leistina naudoti medicinos priemones įtariamajam prieš jo valią siekiant gauti įrodymus baudžiamajoje byloje. Tačiau pabrėžė, kad medicininės intervencijos naudojimas turi būti pateisintas bylos aplinkybėmis. Baudžiamajo persekiojimo institucijos negali peržengti minimalaus kančios lygio, kitu atveju toks elgesys laikomas žeminančiu asmens orumą. Būtina turėti omenyje, jog priverstinė medicininė intervencija neturi įtariamajam sukelti fizinio skausmo ar kančios. Ji turi būti atlikta gydytojo, o po jos atlikimo, įtariamajam privalo būti atlikta nuolatinė gydytojo slauga.

Minėtoje Jalloh prieš Vokietijos Federaciją byloje buvo nagrinėta situacija, kai policininkai sulaikė asmenį, įtardami jį prarijus narkotines medžiagas, siekiant panaikinti narkotinių medžiagų prekybos įrodymą. Sulaikytas asmuo buvo jėga nuvežtas į ligoninę, kur gydytojas prievarta patalpino į sulaikytojo kūną vėmimą sukeliančias medžiagas, naudodant vamzdelį, įkištą į skrandį pro nosį. Maža to, gydytojas padarė jam apomorfino (morfino darinio) injekciją. EŽTT nusprendė, kad šioje situacijoje medicininė intervencija nebuvo būtina, įrodymą galima buvo išgauti ir natūraliu fiziologiniu būdu. EŽTT paminėjo, jog būtent šis būdas yra taikomas daugelyje valstybių (Belgijoje, Estijoje, Prancūzijoje, Airijoje, Nyderlanduose, Ispanijoje ir Jungtinėje Karalystėje tam naudojami specialūs tualetai, kuriuose nuvalomos natūraliu fiziologiniu būdu gautos narkotinės medžiagos). EŽTT pareiškė, jog panaudota medicininė intervencija kėlė grėsmę kaltinamojo sveikatai, kadangi tokios medicininės procedūros pasėkoje Vokietijoje pastaraisiais metais mirė du asmenys. Be to, policininkų ir gydytojo taikytą prievartą kaltinamojo atžvilgiu EŽTT pripažino kaip asmens orumą žeminantį elgesį. Tokiu būdu išgauti įrodymai nėra priimtini, kadangi užkerta kelią teisės į asmens orumą,

¹⁰⁸ European Court of Human Rights. Case of Quinn v. Ireland, Judgement of the 21th of December 2000 (Application no. 36887/97).

¹⁰⁹ European Court of Human Rights. Case of Saunders v. The United Kingdom, Judgement of the 17th of December 1996 (Application no.19187/91).

¹¹⁰ Wąsek-Wiaderek M. Przegląd Orzecznictwa Europejskiego, Zeszyt nr. 3/2006 (obejmuje okres 1 lipca – 30 września 2006 r.) dotyczącego spraw karnych // Biuro Studiów i analiz, Dział prawa europejskiego. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 2 d., 13:12:40]. [Interaktyvus]. <<http://www.sn.pl/orzecznictwo/poesk/0603/0603.pdf>>

¹¹¹ European Court of Human Rights. Case of Jalloh v. Germany, Judgement of the 11th of July 2006 (Application no. 54810/00).

teisės į teisingą bylos nagrinėjimą įgyvendinimą bei pažeidžia *nemo tenetur se ipsum accusare* principą.

Anot K. Volk'o, *nemo tenetur se ipsum accusare* principas yra svarbus įrodinėjant tik asmeniniais (intelektualiniais) įrodymais. Europos teisėje šis principas netaikomas daiktiniams įrodymams.¹¹² Mokslininkas palaiko tarptautinių teismų poziciją šiuo klausimu:

Orkem prieš Europos Komisiją byloje, nagrinėjamoje 1989 metais, Liuksemburgo teismo nuomone, asmens įpareigojimas pateikti vienus ar kitus dokumentus ar daiktus, turinčius reikšmės konkrečios bylos nagrinėjimui, nesuvaržo šio asmens teisės tylėti. Tačiau, jeigu nacionalinis teismas įpareigotą asmenį pateikti visą reikalingą informaciją bei paaiškinimus dėl galbūt padaryto pažeidimo, tai savaime sukeltų teisės į savęs nekaltinimą pažeidimo grėsmę.¹¹³

Liudytojo imunitetas nuo pareigos duoti parodymus apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką apima tik jo teisę atsisakyti komentuoti arba kitaip aiškinti savo elgesį. Vadinasi, draudimas versti kaltinti save taikytinas tik žodinio, o ne daiktinio pobūdžio kaltinimams. Be to, EŽTT yra pažymėjęs, jog teisė atsisakyti duoti parodymus nėra absoliuti. Antai Weh prieš Austriją byloje¹¹⁴, nagrinėtoje 2004 metais, bei Salabiaku prieš Prancūziją byloje¹¹⁵, nagrinėtoje 1988 metais, EŽTT pabrėžė, jog teisė tylėti ar teisė nekaltinti savęs nėra absoliuti teisė, todėl nacionaliniams teismams nėra draudžiama daryti atitinkamas išvadas vien todėl, jog asmuo tyli ar atsisako duoti parodymus prieš save.¹¹⁶

Apibendrinant, darytina išvada, jog baudžiamojon atsakomybėn traukiamojo asmens aktyvumas ar pasyvumas konkrečiame procesiniame veiksmo yra procesinis kriterijus, kuris leidžia atriboti įtariamojo teisę atsisakyti neverbaliniu būdu dalyvauti savęs kaltinimo procese nuo jo pareigos paklusti ir netrukdyti prieš jį nukreiptam ikiteisminiam tyrimui.

¹¹² Volk K. Fünfzig Jahre Bundesgerichtshof, Festgabe aus der Wissenschaft. – München, 2000. S. 740.

¹¹³ Orkem v. EC Commission (1989), European Court Reports, 1989-9. P. 3343-3354.

¹¹⁴ European Court of Human Rights. Case of Weh v. Austria, Judgement of the 8th of April 2004 (Application no. 38544/97).

¹¹⁵ European Court of Human Rights. Case of Salabiaku v. France, Judgement of the 7th of April 1988 (Application no. 10519/83).

¹¹⁶ Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: в 2 томах. – Москва: НОРМА, 2000. С. 30.

4. TAM TIKRŲ PROCESO DALYVIŲ TEISĖS NEDUOTI PARODYMŲ PRIEŠ SAVE REGLAMENTAVIMO IR ĮGYVENDINIMO YPATUMAI LIETUVOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ

Tiek bendrosios, tiek kontinentinės teisės šalių baudžiamojo proceso teisės nekaltinti savęs principo išraiškos formos nėra vienodos. Tai priklauso nuo konkrečios valstybės baudžiamosios politikos, nuo esminių baudžiamojo proceso principų ir pamatinių gairių. Tačiau minėtose teisinėse sistemose bendra ir tapatu yra tai, jog draudimas versti duoti parodymus prieš save apsaugo asmens bendrąją teisę į orumą bei laisvą asmenybės vystymąsi.¹¹⁷ Darytina išvada, jog kokios formos bebūtų ši garantija, visų šalių įstatymuose įtvirtinta teisė nekaltinti savęs užtikrina asmens garbę ir orumą, jo privataus gyvenimo neliečiamumą, asmeninės ir šeimos paslapties neatskleidžiamumą, teisę į teisingą teismą.

Baudžiamajame procese *nemo tenetur se ipsum accusare* principas suprantamas dvejopai:

- ▲ pirma, kaip draudimas versti įtariamąjį (kaltinamąjį) duoti jį kaltinančius parodymus;
- ▲ antra, kaip draudimas versti liudytoją duoti parodymus dėl jo paties padarytos nusikalstamos veikos.

Nagrinėjant išvardintus *nemo tenetur se ipsum accusare* principo aspektus būtina pažymėti, jog toks liudytojo ir įtariamojo (kaltinamojo) imunitetas skiriasi savo apimtimi, nes įtariamasis (kaltinamasis) turi teisę tylėti viso prieš jį nukreipto proceso metu, tuo tarpu liudytojas gali neduoti parodymų tik dėl to, kas susiję su jo padaryta nusikalstama veika. Kitas svarbus skirtumas yra tas, kad apklausiantis liudytoją pareigūnas, prokuroras ar teismas gali ir nežinoti, kad liudytojas, duodamas parodymus, gali atskleisti savo padarytos nusikalstamos veikos aplinkybes. Tuo tarpu įtariamojo (kaltinamojo) padėtis kitokia – visi klausimai, adresuojami jam, vienaip ar kitaip yra susiję būtent su nusikalstama veika, kurią padarius jis yra įtariamasis ar kaltinamas.¹¹⁸

EŽTT įstatymo suteiktų teisių aiškinimą sieja su konkrečiau procesinio statuso įgijimu. Pavyzdžiui, byloje X prieš Vokietijos Federaciją¹¹⁹ EŽTT pažymėjo, kad sulaikytajam asmeniui turi būti nedelsiant pranešta, kuo jis įtariamasis ir kokiomis teisėmis gali naudotis baudžiamajame procese. EŽTT teigimu, asmenį informavus galima įgyvendinti du pagrindinius tikslus:

¹¹⁷ Ambos K. The Right on Non-Self-Incrimination of Witnesses before the ICC // Leiden Journal of International Law. 2002. No. 15.

¹¹⁸ Jurka R. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas // Jurisprudencija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. Nr. 1(79). P. 36.

¹¹⁹ European Court of Human Rights. Case of X v. Federal Republic of Germany, Judgement of the 13th of December 1978 (Application no. 8098/77). [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 13 d]. [Interaktyvus]. <<http://www.amnestyusa.org/Fair-Trials-Manual/21-Right-to-be-informedimmediately-of-the-reasons-for-arrest-or-entention/page.do?id=1104722&n1=3&n2=35&n3=843#1>>

1. Suteikta informacija padeda įtariamajam suvokti sulaikymo motyvus ir pagrindus, bei patikrinti (įvertinti ar įsitikinti) ar sulaikytas teisėtai;
2. Sudaro galimybes pasirengti gynybai.

Pažymėtina, jog išdėstyti tikslai gali būti įgyvendinti tik tuo atveju, kai asmuo yra informuojamas laiku, išsamiai ir jam suprantamais žodžiais.

Analizuojant LR BPK normas, reglamentuojančias įtariamojo ir liudytojo apklausos taisykles, darytina išvada, kad asmeniui, kuris apklausiamas apie nusikalstamą veiką, kurios padarymu įtariamasis, turi būti suteiktas įtariamojo procesinis statusas. Pranešimo apie įtarimą įteikimas yra labai svarbus tuo, kad šis procesinis veiksmas nulemia proceso dalyvio statusą bei konkrečių jam priskirtų teisių ir pareigų įgijimą. Žvelgiant į situaciją iš žmogaus teisių apsaugos pozicijų, toks įtariamojo statuso suteikimas garantuotą teisę gintis nuo pareikšto įtarimo, teisę atsisakyti duoti parodymus prieš save bei kitas įtariamojo teises. Duoti parodymus yra įtariamojo teisė, o ne pareiga, todėl įtariamasis nėra įspėjamas nei dėl atsakomybės už atsisakymą duoti parodymus, nei dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą. Jeigu asmuo, kurio atžvilgiu nėra užtektinai duomenų surašyti pranešimui apie įtarimą, būtų apklaustas kaip liudytojas, jis turėtų pareigą duoti teisingus parodymus, kurie galėtų tapti pagrindu įteikti jam pranešimą apie įtarimą. Norėdami išvengti tokios teisių pažeidimo situacijos įstatymų leidėjai įtvirtino liudytojo teisę neduoti parodymų apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, o jam savanoriškai sutikus liudyti, jam netaikant atsakomybės už melagingų parodymų davimą. Be to, liudytojas turi teisę reikalauti būti pripažintas įtariamuoju ir tokiu būdu įgyti visas įtariamojo teises. Liudytojui įgyvendinant jo teises, svarbu itin dėmesingai stebėti, ar apklausos metu nėra pažeidinėjamas jo savarankiško apsisprendimo principas.

Z. Motala ir C. Ramaphosa, pabrėždami asmens teisę pasirinkti duoti parodymus ar ne, teigia, jog tas, kuris gali duoti parodymus dėl savo paties padarytos nusikalstamos veikos – tai procesinį liudytojo veiksnumą turintis, tačiau negalintis būti priverstas liudyti prieš save asmuo.¹²⁰

Apibendrinant, logiška teigti, jog nėra draudžiama apklausti asmenį dėl jo paties padarytos nusikalstamos veikos, jeigu:

- a) šiam asmeniui yra tinkamai išaiškintos jo teisės atsisakyti duoti parodymus;
- b) ir jeigu toks asmuo savo noru aiškiai sutinka duoti parodymus.

Eglės Šapalaitės, išsamiai nagrinėjusios liudytojų apklausos reglamentavimo ir taikymo problemas, nuomone, savęs nekaltinimo privilegiją sudaro šios dvi nuostatos:

- ▲ neprivalomumas liudyti prieš save;

¹²⁰ Motala Z., Ramaphosa C. Constitutional Law: Analysis and Cases // Oxford University Press, 2002. P. 338.

- ▲ ir liudytojo apsauga nuo vėlesnio baudžiamojo persekiojimo, galinčio kilti dėl jo duotų parodymų.

LR BPK 80 straipsnis imperatyviai draudžia kaip liudytoją apklausti asmenį, kuris gali duoti parodymus apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką, todėl praktika, kai kaip liudytojas apklausiamas asmuo, kurio atžvilgiu yra užtektinai duomenų pareikšti jam įtarimą dėl nusikalstamos veikos padarymo, pripažintina pažeidžiančia savęs nekaltinimo privilegiją.¹²¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, jog draudimas versti duoti parodymus prieš save eliminuoja galimybę apklausti kaip liudytojus asmenis, kurių atžvilgiu medžiagoje yra duomenų apie jų padarytą teisės pažeidimą ar nusikalstamą veiką, ir apklausos metu siekti gauti apie tai šio asmens parodymus.¹²²

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija panaikino Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 27 d. nutartį ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka nustačius, jog buvo pažeistas draudimo versti duoti parodymus prieš save principas.¹²³ Šiaulių apygardos teismas remdamasis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimu, 2009 metų birželio 25 d. baudžiamojoje byloje Nr. 1A-229-300-2009 nurodė, jog „nors ir tikėtina, kad apeliantės parodymai melagingi, kyla klausimas, ar apeliantei apklausos metu nebuvo kilęs vertimas duoti parodymus apie savo veiksmus, galinčius užtraukti baudžiamąją atsakomybę jai. Liudytojo, kaip baudžiamojo proceso dalyvio, statusas paprastai yra neutralus, t. y. kaip liudytojas turi būti apklausiamas asmuo, tiesiogiai niekaip nesuinteresuotas bylos baigtimi.“ Teismas pažymėjo, kad „formalus įtarimų nepareiškimas neleidžia kategoriškai paneigti tikimybės, kad faktiškai apeliantė galėjo būti įtariama padarius nusikalstamas veikas ir kad ji pati apklausos metu turėjo pagrindą manyti, jog jos klausama apie, tikėtina, jos padarytus nusikalstamus veiksmus. Liudytojas paprastai apklausiamas apie jam žinomus kitų asmenų veiksmus, kitas, nustatant tiesą byloje svarbias aplinkybes; parodymų dalyko nesudaro duomenys apie tikėtiną jo dalyvavimą darant nusikalstamas veikas. Liudytojui negali būti užduodami klausimai, į kuriuos atsakius būtų gauti duomenys, galintys būti pagrindu reikšti įtarimus ar kaltinimus šiam proceso dalyviui.“ Teismas konstatavo, jog vien tik ta aplinkybė, jog liudytojais nepareikšti įtarimai, nėra pakankamas pagrindas teigti, kad jos teisė atsisakyti duoti parodymus prieš save nebuvo varžoma, o darytina priešinga išvada, kad ji buvo

¹²¹ Šapalaitė E. Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos // Jurisprudencija. - Vilnius: Mokslo darbai, 2007. Nr. 3(93). P. 84-85.

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-163/2008. [Prisijungta: 2012 m. spalio 19 d., 11:13:09]. [Interaktyvus]. <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2008-6bt1.html>>

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 metų praktikos baudžiamosiose bylose aktualijos. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 7 d., 10:33:43]. [Interaktyvus]. <www.lat.lt/Upload/.../BBS_2009_aktualijos.doc>

verčiama duoti parodymus prieš save. Remdamasis šia ir kitomis aplinkybėmis Šiaulių apygardos teismas tenkino apeliacinį skundą ir išteisino nuteistąją.

Kitas liudytojo teisės neduoti parodymų dėl jo galimai padarytos nusikalstamos veikos pažeidimo pavyzdys akivaizdžiai matomas Kauno apygardos teismo nagrinėjamojoje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-426-348/2012. Teismas konstatavo, jog „liudytojo parodymų dalyko negali sudaryti duomenys apie tikėtiną jo dalyvavimą darant nusikalstamas veikas. BPK 80 straipsnio 1 punkto prasme, asmuo bet kurioje proceso stadijoje negali būti apklausiamas kaip liudytojas apie bet kokias aplinkybes, duomenys apie kurias galėtų būtų pagrindu vėliau jam reikšti įtarimus ar kaltinimus ne tik tiriamoje baudžiamojoje byloje, bet ir bet kurioje kitoje „baudžiamojo pobūdžio“ byloje. Ikiteisminį tyrimą atliekantiems pareigūnams buvo žinoma, jog su tirama nusikalstama veika galimai yra susijęs net tik V. D., kuriam buvo įteiktas pranešimas apie įtarimą, tačiau ir liudytoju apklausiamas V. K. Esant šioms aplinkybėms, daromos išvados, jog ikiteisminio tyrimo metu apklausiant liudytoju V. K., tikrinant jo parodymus bei jį suvedant į akistatą su įtariamuoju V. D. buvo padaryti esminis Baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas bei pažeistas LR Konstitucijos 31 straipsnyje numatytas draudimas versti asmenį duoti parodymus prieš save.“¹²⁴

Dar vienas liudytojo teisių pažeidimo atvejis nagrinėjamas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 29 d. nutartyje¹²⁵, kurioje teismas konstatavo, jog apklausos metu prokurorei priėmus nutarimą apklausti asmenį kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką buvo kilusi vertimo duoti parodymus prieš save situacija, t. y., egzistavo LR BPK 80 straipsnio 1 punkte numatytas pagrindas, draudžiantis asmenį apklausti kaip liudytoją. Šio LR BPK straipsnio pažeidimas lėmė netinkamą baudžiamojo įstatymo taikymą.

Liudytojo teisės neduoti parodymų apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką realizavimas taip pat kelia neaiškumų, kai pasikeičia asmens procesinis statusas toje pačioje baudžiamojoje byloje. Panevėžio apygardos teismo 2011 m. gruodžio 14 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-921-366/2011¹²⁶, teismas konstatavo, jog „ar liudytojui užduodami klausimai gali būti vertinami kaip vertimas duoti parodymus prieš save, nustatoma pagal konkrečias bylos aplinkybes. Kaip matyti iš bylos medžiagos, R. K. prieš apklausiamas liudytoju toje pačioje baudžiamojoje byloje, kurioje vėliau teisme davė melagingus parodymus,

¹²⁴ Kauno apygardos teismo 2012 m. rugpjūčio 31d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-426-348/2012. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 9 d., 13:45:11]. [Interaktyvus]. <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=69d5411a-0987-4453-bc89-b2e043f985b0>>

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2011. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 9 d., 14:23:54]. [Interaktyvus]. <<http://www.lai.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>>

¹²⁶ Panevėžio apygardos teismo 2011 m. gruodžio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-921-366/2011. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 16 d., 09:35:57]. [Interaktyvus]. <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=afa8810f-c678-4b06-843b-76f382f0af80>>

ikiteisminio tyrimo stadijoje turėjo įtariamojo statusą ir buvo apklaustas įtariamuoju. Po prokuroro nutarimo priėmimo, kuriuo nesurinkus pakankamai R. K. kaltę patvirtinančių duomenų, jo statusas byloje pasikeitė ir jis tapo liudytoju. Pažymėtina, kad baudžiamasis procesas tiek R. K., tiek V. N. atžvilgiu buvo pradėtas dėl to paties įvykio. Kadangi R. K. parodymų turinys susijęs tiek su jo paties atliktais veiksmais, tiek su V. N. veika, dėl kurios šis patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, liudytoju apklausiamas R. K. apklausų metu turėjo pagrindą manyti, jog yra apklausiamas apie tiriamame neteisėto disponavimo psichotropinėmis medžiagomis epizode paties dalyvavimą bei padarytus veiksmus. Kaip matyti iš R. K. apklausos teisme turinio, iš jo atsakymų, jam buvo užduotini klausimai, iš kurių išplaukia, jog R. K. buvo klausiama ne tik apie kitų asmenų veiksmus, o ir apie jo paties veiksmus, dėl ko R. K. galėjo manyti, jog jo statusas gali nebebūti neutralus. Todėl vien tik ta aplinkybė, jog liudytoju apklaustam R. K. nutrauktas ikiteisminis, nėra pakankamas pagrindas teigti, kad jo teisė atsisakyti duoti parodymus prieš save nebuvo varžoma, o darytina priešinga išvada, kad jis buvo verčiamas duoti parodymus prieš save.“

Iš pateiktų pavyzdžių matome, kad praktinis liudytojo teisės neduoti parodymų apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką įgyvendinimas nėra tinkamai realizuojamas ikiteisminio tyrimo proceso stadijoje. Esamas teisės reglamentavimas suteikia galimybę piktnaudžiauti asmens teisėmis. Nesant pakankamai įrodymų asmeniui pareikšti įtarimo, tačiau asmenį faktiškai laikant įtariamuoju, privalo būti išaiškinta jo kaip liudytojo teisė neliudyti dėl jo paties galimai padarytos nusikalstamos veikos. Šios teisės tinkamo įgyvendinimo problema kyla ir dėl aplinkybių kai baudžiamojos persekiojimo institucijos nežino, kad atsakymai į jų pateiktus klausimus gali atskleisti liudytojo padarytus nusikalstamus veiksmus. Iš to darytina išvada, jog visais atvejais prieš liudytojo apklausą jam privalo būti išaiškintos ne tik jo teisės ir pareigos nurodytos LR BPK 81 ir 83 straipsniuose bei atsakomybė už melagingų parodymų davimą pagal LR BK 235 straipsnį, bet ir LR BPK 80 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytas nuostatas, kad asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, negali būti apklausiamas kaip liudytojas.

Pažymėtina, kad liudytojui priėmus sprendimą atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, nėra sustabdomas jo atžvilgiu faktiškai vykdomas baudžiamasis persekiojimas. Baudžiamojos persekiojimo institucijos, atliekant baudžiamajame įstatyme nustatytas funkcijas, neturint pagrįstų įrodymų įteikti asmeniui pranešimą apie įtarimą, nenutraukia tyrimo, įrodymų paieškos. Tokiu atveju, liudytojas besinaudojant teise neduoti parodymų apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką ne tik neįgytų galimybės gintis nuo įtarimų, bet ir neįgytų teisės susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, prašyti atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus, apskųsti ikiteisminio tyrimo subjektų veiksmus, nors yra

suinteresuotas tyrimo rezultatais ir vėliau galimai jam pareiškus įtarimą arba jo reikalavimu suteikus jam įtariamojo statusą, tokias teises įgytų. Tai suteiktų galimybių piktnaudžiauti nusikalstama veika faktiškai įtariamo, tačiau liudytojo statusą turinčio asmens procesiniu bejėgiškumu.

Magistro baigiamojo darbo autorės nuomone, įgyvendinant liudytojo teisę neduoti parodymų apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką, atsižvelgiant į baudžiamojo proceso išskeltus tikslus, tiek liudytojas, tiek baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai turėtų įvertinti kiekvieną konkrečią situaciją ir savo veiksmais padėti užtikrinti teisingo baudžiamojo proceso įgyvendinimą. Tačiau bet kuriuo atveju svarbiausia yra tai, kad liudytojas yra informuotas apie visas jo teises, ir jam suteikiama galimybė pačiam nuspręsti kaip jomis pasinaudoti.

Kitas svarbus klausimas, nagrinėjant liudytojo teises duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, yra teisė turėti gynėją, kuri yra viena iš kertinių asmens, įtariamo nusikalstamos veikos padarymu. LR Konstitucinis Teismas išaiškino, kad teisė į gynybą yra viena iš tiesos byloje nustatymo garantijų; ši teisė laikoma būtina sąlyga baudžiamojo proceso uždaviniui teisingai nubausti kiekvieną nusikaltimą padariusį asmenį įgyvendinti ir užtikrinti, kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamajon atsakomybėn ir nuteistas.¹²⁷ Manytina, jog asmeniui, kurio atžvilgiu yra duomenų, kad jis gali būti padaręs nusikalstamą veiką, ir kuris numatytais atvejais apklausiamas kaip liudytojas, turi būti užtikrinta teisė turėti gynėją.

Priėmus 2007 m. birželio 28 d. LR BPK pakeitimus¹²⁸, liudytojas sutikęs duoti parodymus apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką yra apklausiamas prokuroro nutarimu bei turi teisę apklausos metu turėti įgaliotąjį atstovą. Šiuo LR BPK pakeitimu buvo išspręsta viena iš pagrindinių asmens teisių įgyvendinimo problema.

V. Kilinskas siūlė numatyti LR BPK naują baudžiamojo proceso institutą – specialųjį liudytoją, t. y. asmenį, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors turinčių reikšmės bylai išspręsti aplinkybių, kurios gali būti pagrindu įteikti jam pranešimą apie įtarimą. V. Kilinsko siūlymu, šiuo proceso dalyviu asmuo galėtų tapti jo paties, jo gynėjo arba prokuroro prašymu,

¹²⁷ LR Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. [Prisijungta: : 2012 m. lapkričio 5 d., 08:33:12]. [Interaktyvus]. <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2009/n090608.htm>>

¹²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41⁽¹⁾, 77⁽²⁾, 80⁽¹⁾, 374⁽¹⁾, 374⁽²⁾, 412⁽¹⁾ straipsniais ir kodekso priedo papildymo 2007 m. birželio 28 d. įstatymas, Nr. X-1236. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 9 d., 13:25:32]. [Interaktyvus]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301998>

prokuroro nutarimu arba ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi. Specialiojo liudytojo procesinį statusą panaikinti turėtų teisę prokuroras arba ikiteisminio tyrimo teisėjas, o jo apklausą turėtų atlikti tik prokuroras arba ikiteisminio tyrimo teisėjas jo sutikimu. Šiam proceso dalyviui būtų suteiktos liudytojo teisės bei teisė turėti gynėją. Specialiojo liudytojo šeimos nariai ir artimieji giminaičiai galėtų neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos klausimus.¹²⁹

Svarbu pabrėžti, jog specialiojo liudytojo apklausą, kaip ir įtariamojo, galėtų atlikti ir ikiteisminio tyrimo teisėjas, tačiau vertinant įrodymus išsiskirtų dvi nuomonės:

1. Specialiojo liudytojo įrodymai gali būti perskaityti teisme ir vertinami kaip įrodymai.
2. Specialiojo liudytojo įrodymai negali būti vertinami kaip įrodymai.

Šio siūlymo autoriaus nuomone, specialusis liudytojas, skirtingai nei liudytojas, savo noru duoda parodymus, todėl jam neatsisakius savo parodymų teismo nagrinėjimo metu, jie turėtų būti analogiškos vertės ikiteisminio tyrimo teisėjui duotiems įtariamojo parodymams.

Vertinant V. Kilinsko siūlymą numatyti naują baudžiamojo proceso institutą pažymėtina, kad nors specialiojo liudytojo statusas užtikrintų asmeniui, kurio atžvilgiu vykdomas faktinis baudžiamasis persekiojimas, galimybę pasinaudoti teise į gynybą ir teise neduoti parodymų prieš save, tačiau vargu ar pasiteisintų siūloma sudėtinga specialiojo liudytojo statuso pripažinimo, šio proceso dalyvio apklausos ir statuso panaikinimo procedūra. Siūlomas specialiojo liudytojo statusas suteikia tik papildomas teises, tačiau neužtraukia asmeniui jokių neigiamų pasekmių, todėl netikslinga formaliai apibrėžti specialiojo liudytojo statuso suteikimo ir panaikinimo procedūrą. Netikslinga apriboti sąrašą asmenų, turinčių teisę apklausti specialųjį liudytoją, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi teisę apklausti visus proceso dalyvius.¹³⁰ LR BPK numatant liudytojo teisę neduoti parodymų apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką bei teisę jam sutikus liudyti apie minėtas aplinkybes, liudytojui suteikė teisę į gynybą bei įtvirtino apklausos procedūros atlikimą prokuroro nutarimu. Tokiu būdu pasiekta paprastesnio klausimo sprendimo, kuris tuo pačiu metu yra efektyvus, lengvai suvokiamas ir leidžiantis tinkamai įgyvendinti teisių taikymą bei užtikrinti pagrindinio baudžiamojo proceso tikslo – teisingumo įgyvendinimą.

Panašias su liudytojo teisėmis susijusias problemas mėginta spręsti užsienio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose.

Prancūzijos Respublikos BPK 113–1–113–8 straipsniuose įtvirtintos normos, reglamentuojančios vadinamų atstovaujamųjų liudytojų – *du témoin assiste* – statusą. Asmuo,

¹²⁹ Kilinskas V. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa // Teisė. – Vilnius, 2005. Nr. (57). P. 67–68.

¹³⁰ Šapalaitė E. Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos // Jurisprudencija. - Vilnius: Mokslo darbai, 2007. Nr. 3(93). P. 85.

paminėtas pradiniame pareiškime, skunde arba nurodytas nukentėjusiojo ir kuris nėra pripažintas įtariamuoju, gali būti apklausiamas tik kaip *temoin assiste*. Šį statusą įgyja asmuo, prieš kurį liudijo kitas liudytojas arba yra kitokių įrodymų, leidžiančių manyti, kad jis galėjo dalyvauti arba bendrininkauti darant nusikalstamą veiką. Atstovaujамasis liudytojas gali duoti parodymus nepriešiekdamas sakyti tiesą, be to, turi teisę prašyti atlikti akistatą su asmeniu, kuris prieš jį liudija. Prancūzijos baudžiamojo proceso įstatyme numatyta, kad atstovaujamieji liudytojai galimi tik ikiteisminio tyrimo stadijoje, teismo nagrinėjimo metu, jie tampa paprasti liudytojai. *Temoin assiste* statusas ypatingas tuo, kad asmeniui suteikiama teisė turėti gynėją, tačiau jo atžvilgiu ribojamas prievartos priemonių taikymas.¹³¹

Būtina paminėti, kad Prancūzijos BPK teisė neduoti parodymų suteikiama tik įtariamajam ar kaltinamajam¹³², 551 straipsnyje nurodyta, kad liudytojo atsisakymas duoti parodymus ar priesaikos sakyti tik tiesą ir nieko išskyrus tiesą sulaužymas yra baudžiami pagal įstatymą. Išimtis taikoma atstovaujамajam liudytojui. Taip pat minėto Baudžiamojo proceso kodekso 447 straipsnyje nurodyta, jog asmenys iki 16 metų liudija nedavę tokios priesaikos, o 448 straipsnyje numatytas šeimos narių bei artimųjų giminaičių sąrašas, kurie duoda parodymus nedavę priesaikos sakyti tik tiesą ir nieko išskyrus tiesą: tėvai, vaikai, broliai ir seserys, sutuoktiniai (ir buvę sutuoktiniai), sutuoktinio tėvai, broliai ir seserys.¹³³

Rusijos Federacijoje kaip garantas, kad nebūtų pažeista savęs nekaltinimo privilegija, įtvirtinta liudytojo teisė atvykti į apklausą su advokatu (Rusijos Federacijos BPK 56 straipsnio 4 dalies 6 punktas). Liudytojo apklausoje dalyvaujantis advokatas turi visas gynėjui suteiktas teises, be to, apklausos pabaigoje turi teisę daryti pareiškimus apie liudytojo teisių ir teisėtų interesų pažeidimus, jeigu jų buvo.¹³⁴ Rusijos Federacijos Konstitucinis Teismas išaiškino, kad, remiantis Rusijos Federacijos Konstitucijos 48 straipsniu, apklausiamas asmuo turi turėti teisę į kvalifikuotą teisinę pagalbą ir tai nepriklauso nuo jo procesinio statuso, nes apklausa susijusi su valstybės prievarta.¹³⁵

¹³¹ Ten pat, P. 86.

¹³² Right to silence. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 6 d., 14:24:11]. [Interaktyvus]. <http://en.wikipedia.org/wiki/Right_to_silence#France>

¹³³The Criminal Procedure Code of the French Republic. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 5 d., 10:34:55]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview>>

¹³⁴Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. [Prisijungta: 2012 m. liepos 30 d., 11:25:46]. [Interaktyvus]. <<http://www.garweb.ru/project/law/doc/12025178/12025178-001.>>

¹³⁵Постановление Конституционного Суда РФ от 27 июня 2000 г. N 11-П "По делу о проверке конституционности положений части первой статьи 47 и части второй статьи 51 Уголовно-процессуального своази с жалобой гражданина В. И. Маслова". [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 1 d., 13:47:11]. [Interaktyvus]. <http://www.ksrf.ru:8081/SESSION/S_UoZtelTs/PILOT/main.>

Daugelio kitų užsienio valstybių teisės aktuose taip pat nustatytas liudytojo imunitetas, tačiau reglamentuojamas gana įvairiai.

Norvegijos BPK 123 paragrafe nustatyta, jog liudytojas turi teisę atsisakyti atsakinėti į klausimus, kai dėl tokių atsakymų jam ar su juo giminystės ryšiais susijusiems asmenims gali būti skirta bausmė ar dėl to jis gali prarasti atitinkamas civilines teises. Teismas gali atleisti liudytoją nuo pareigos duoti parodymus, jeigu šiam proceso dalyviui kyla rizika dėl didelės turtinės žalos ir pan.¹³⁶

Švedijos BPK 36 skyriaus 6 dalyje numatyta, kad liudytojas gali atsisakyti duoti parodymus, susijusius su aplinkybėmis, kurios gali atskleisti jo ar su juo susijusio asmens padarytą nusikalstamą veiką.¹³⁷

Vadovaujantis Vokietijos BPK 55 straipsniu, liudytojas gali nesutikti atsakyti į klausimus, kurie jam pačiam arba jo artimiesiems (sužadėtiniui, sutuoktiniui, savo ir sutuoktinio tiesioginės linijos giminaičiams iki trečiojo laipsnio ir sutuoktinio šoninės linijos giminaičiams iki antrojo laipsnio) gali užtraukti baudžiamąją arba administracinę atsakomybę.¹³⁸

Bosnijos ir Hercegovinos BPK 84 straipsnio 1 dalyje numatyta liudytojo teisė atsisakyti atsakinėti į klausimus, į kuriuos atsakius tokiam liudytojui kiltų pavojus būti patrauktam baudžiamojon atsakomybėn. Tokiems liudytojams, jeigu šie sutinka duoti parodymus, prokuroro sprendimu gali būti nustatytas imunitetas nuo baudžiamojos persekiojimo.¹³⁹

Makedonijos BPK 221 straipsnyje nustatyta, jog liudytojas neprivalo atsakyti į atitinkamus klausimus, jeigu tai gali sukelti rimtų sunkumų ar didelę materialinę žalą jam ar jo artimiesiems giminaičiams arba dėl to jis ar jo artimieji giminaičiai gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn.¹⁴⁰

Ispanijos BPK 418 straipsnis, įtvirtinantis teisę atsisakyti duoti parodymus, nustato, jog kiekvienas asmuo, taip pat ir liudytojas, turi teisę atsisakyti duoti parodymus, jeigu dėl to jis gali patirti turtinio ar kitokio pobūdžio suvaržymus ar žalą. Tačiau ši teisė nėra absoliuti. Asmuo

¹³⁶ The Criminal Procedure Act of the 22nd of May of 1981 No. 25, with subsequent amendments, the latest made by Act of the 30th of June of 2006 No. 53 // Norwegian Ministry of Justice and the Police Legislation Department, 2006. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 17 d., 14:33:54]. [Interaktyvus]. <<http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19810522-025-eng.pdf>>

¹³⁷ The Swedish Code of Judicial Procedure, Ds 1998:000. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 6 d., 11:13:12]. [Interaktyvus]. <<http://www.regeringen.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf>>

¹³⁸ Vokietijos Federacijos baudžiamojos proceso kodeksas. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 4 d., 14:56:23]. [Interaktyvus]. <<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf>>

¹³⁹ The Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 5 d., 14:56:10]. [Interaktyvus]. <www.ohr.int/ohr-dept/legal/oth-legist/doc/criminal-procedure-code-of-bih.doc>

¹⁴⁰ The Code of Criminal Procedure (Republic of Macedonia), Clarified text Official Gazette No. 15/2005 and Amendments from 2008 and 2009. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 6 d., 17:15:42]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16080/preview>>

neturi teisės atsisakyti duoti parodymus prieš save tiriant ar nagrinėjant bylas dėl sunkių nusikaltimų, susijusių su valstybės saugumu, visuomenine taika ar Karaliaus sostu.¹⁴¹

Ukrainos BPK 69 straipsnyje nurodyta, jog asmuo turi teisę atsisakyti duoti parodymus kaip liudytojas, jeigu jo parodymai inkriminuotų jam, jo šeimos nariams, artimiesiems giminaičiams, įvaikintam asmeniui, įtėviui nusikalstamos veikos padarymą.¹⁴²

Šveicarijos BPK 169 straipsnis įtvirtina teisę atsisakyti liudyti kaip priemonę apsaugoti save ar artimus giminaičius. Asmuo turi teisę neduoti parodymų, jeigu tai jam užtrauktų baudžiamąją atsakomybę, civilinę atsakomybę ir kai apsaugos interesas nusveria kaltinimo interesą. Teise atsisakyti liudyti asmuo gali pasinaudoti ir tuo atveju, jeigu jo parodymai užtrauktų baudžiamąją atsakomybę artimajam giminaičiui. Asmuo gali atsisakyti duoti parodymus, jeigu jo liudijimas sukeltų grėsmę atsirasti dideliame pavojui gyvybei ir sveikatai arba sukeltų kitą sunkią žalą, kuriai negali būti užkirstas kelias naudojant kitas apsaugos priemones. Seksualinio nusikaltimo auka, kiekvienu atveju turi teisę atsisakyti atsakyti į klausimus, susijusius su asmens privatumu.¹⁴³

Latvijos BPK 110 skyriaus 3 dalies 2 punkte numatyta liudytojo teisė neduoti parodymų prieš save ar jo artimus giminaičius. Šio Baudžiamojo proceso kodekso 66 skyriaus 15 dalyje įtvirtinta įtariamojo teisė liudyti arba atsisakyti duoti parodymus. Minėto BPK 311 skyriuje nurodyta, jog jeigu naudojamos saugumo priemonės negali užtikrinti saugomo asmens saugumo, generalinė prokuratūra arba teismas, paskyręs apsaugą, bylos nagrinėjimo pirmininko siūlymu gali priimti sprendimą nenaudoti tokio asmens parodymų kaip įrodymų nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje.¹⁴⁴

JAV Konstitucijos penktojoje pataisoje nustatyta savęs nekaltinimo privilegija, kuria gali pasinaudoti liudytojas – tik fizinis asmuo. Ši privilegija apsaugo liudytoją, jis negali būti priverstas atskleisti informacijos, kuri galėtų būti panaudota prieš jį ir kurios atskleidimas galėtų užtraukti jam baudžiamąją atsakomybę bei skirti jam sankcijas: baudą, bausmę ar konfiskavimą. Tačiau norėdamas pasinaudoti šia privilegija, liudytojas privalo pareikšti savo norą neliudyti ir nurodyti pagrįstas priežastis, jog jo tiesioginiai atsakymai gali jam užtraukti pavojų.¹⁴⁵ Svarbu pažymėti, jog jeigu liudytojas atsisako savęs nekaltinimo privilegijos, jis neturi teisės atskleisti

¹⁴¹ Ambos K. The Right on Non-Self-Incrimination of Witnesses before the ICC // Leiden Journal of International Law, 2002. No. 15. P. 166.

¹⁴² Code of Criminal Procedure of Ukraine, enacted by the Law of the 28th of December 1960 (1000-05), VVR, 1961, No 2. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 9 d., 11:13:57]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16259/preview>>

¹⁴³ The Swedish Code of Judicial Procedure, Ds 1998:000. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 10 d., 16:46:10]. [Interaktyvus]. <<http://www.regeringen.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf>>

¹⁴⁴ The Criminal Procedure Code of the Republic of Latvia, A/s Exigen Services Latvia, 1998 – 2010. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 12 d., 13:17:58]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>

¹⁴⁵ Waiver of Privilege against Self-Incrimination. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 10 d., 17:42:21]. [Interaktyvus]. <<http://witnesses.uslegal.com/waiver-of-privilege-against-self-incrimination/>>

tik dalį informacijos, liudytojas privalo atskleisti visą jam žinoma informaciją konkrečiu klausimu.¹⁴⁶

Estijos BPK 71 paragrafe įtvirtinta liudytojo teisė atsisakyti duoti parodymus, jeigu tai užtrauktų jam, jo šeimos nariams ar artimiems giminaičiams baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamos veikos ar baudžiamojo nusižengimo padarymą.¹⁴⁷

Išanalizavus Lietuvos bei užsienio valstybių baudžiamojo proceso įstatymus darytina išvada, jog įtvirtinta liudytojo teisė duoti arba atsisakyti duoti parodymus dėl savo paties padarytos nusikalstamos veikos, procesui suteikia visapusiškumo bei operatyvumo, palengvinamas kryptingas įrodinėjimo procesas. Vieno ar kito proceso subjekto aiškus apsisprendimas aktyviai dalyvauti apklausoje, priklauso tik nuo jo valios, todėl dispozityvusis teisinio reguliavimo metodas užtikrina šių teisinių santykių lankstumą. Įtvirtinus liudytojo imuniteto, kaip garantijos, draudžiančios versti duoti parodymus prieš save, turinį, procesas tapo greitesnis, išsamesnis bei efektyvesnis, tačiau būtina užtikrinti ir tinkamą šios teisės įgyvendinimą.

¹⁴⁶ United States Court of Appeals Seventh Circuit. United States v. Chase, 281 F.2d 225 (7th Cir. Ill. 1960). [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 19 d., 15:48:51]. [Interaktyvus]. <<http://bulk.resource.org/courts.gov/c/F2/281/281.F2d.225.12837.12838.html>>

¹⁴⁷ The Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia, passed on the 12th of February 2003, (RT I 2003, 27, 166; consolidated text RT I 2004, 65, 456), entered into force on the 1st of July 2004. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 10 d., 14:45:09]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>>

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Išvados:

1. *Nemo tenetur se ipsum accusare* principas negali būti aiškinamas atsiejamai nuo kitų konstitucinių principų ar nuostatų. Šį principą papildo ir kitos konstitucinės nuostatos, tokiu būdu leidžiančios geriau suvokti teisės nekaltinti savęs sampratą bei šios teisės taikymo ypatumus baudžiamajame procese.
2. Teisės nekaltinti savęs įgyvendinimo mechanizmas baudžiamajame procese paremtas dispozityviu teisinio reguliavimo metodu. Valstybė pati vienašališkai negali nuspręsti už individą, ar numatyti galimybę jam duoti parodymus prieš save bei savo artimą ir taip atskleisti asmeninę ar šeimos paslaptį, ar ne. Tai kiekvieno individo asmeninis ir privatus reikalas.
3. Baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo, pasirinkdamas vieną iš teisės tylėti pasireiškimo alternatyvų, įgyvendina savo konstitucinę teisę, tad nei vienas iš pasirinkimų negali būti sankcionuojamas ne tik materialiosios teisės, bet ir procesinėmis priemonėmis.
4. Skirtingų šalių baudžiamojo proceso įstatymuose nustatytos šeimos narių ir artimų giminaičių, galinčių pasinaudoti liudijimo imunitetu, sąvokos nėra vienodos, kadangi jos įtvirtintos atsižvelgiant į kiekvienos valstybės socialinių bei teisinių santykių specifiką, tačiau tikslas yra vienodas - siekiama užtikrinti tinkamą *nemo tenetur se ipsum accusare* principo įgyvendinimą.
5. Išnagrinėjus Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso įstatymus bei EŽTT praktiką, darytina išvada, jog juose įtvirtintas šeimos liudijimo imunitetas apima gana plačią su šeimos, giminystės santykiais susijusią sritį. Iš to galime daryti prielaidą, jog šiuo imunitetu leidžiama naudotis ne tik formaliais, teisiniais saitais susijusiems asmenims, bet ir atsižvelgiant į faktinius santykius, grindžiamus kraujo ryšiu, moraliniu įsipareigojimu, ryšių pastovumu, demonstruojamų tarpusavio įsipareigojimų pobūdžiu.
6. Teisės tylėti tikslas yra apsaugoti įtariamąjį nuo baudžiamojo persekiojimo institucijų piktnaudžiavimo valdžia, tačiau analizuojama teisė neturi tapti priemone paslėpti tiesą nuo dienos šviesos ir tokiu būdu privesti prie piktnaudžiavimo baudžiamojo proceso teisingumu.
7. Liudytojo ir įtariamojo (kaltinamojo) imunitetas skiriasi savo apimtimi, nes įtariamasis (kaltinamasis) turi teisę tylėti viso prieš jį nukreipto proceso metu, tuo

tarpu liudytojas gali neduoti parodymų tik dėl to, kas susiję su jo padaryta nusikalstama veika.

8. Liudytojo teisė duoti arba atsisakyti duoti parodymus dėl savo paties padarytos nusikalstamos veikos, procesui suteikia visapusiškumo bei operatyvumo, palengvinamas kryptingas įrodinėjimo procesas.
9. Iškelta hipotezė pasitvirtino, kadangi išanalizavus Lietuvos ir užsienio valstybių bei EŽTT teismų praktiką akivaizdžiai matome, kad teisės nekaltinti savęs praktinis įgyvendinimas nėra visais atvejais tinkamai realizuojamas – dažnai teisė nėra išaiškinama, ikiteisminio tyrimo pareigūnai naudojami asmenų teisių nežinojimu siekiant greitai išspręsti bylą arba apklausia asmenį dėl jo padarytos nusikalstamos veikos patys to nežinodami; pasikeitus asmens procesiniam statusui toje pačioje byloje neatsižvelgiama į jo suinteresuotumą.

Pasiūlymai:

1. Siūlytina apibrėžti teisės nekaltinti savęs ribas LR BPK siekiant išvengti situacijų, aptartų EŽTT praktikoje. Pažymėtina, jog šios ribos neturėtų būti pernelyg siauros, kad galėtų tinkamai apsaugoti asmenį, ar pernelyg plačios, kad nusikaltėliai negalėtų lengvai išvengti baudžiamosios atsakomybės. Nustatant ribas reikėtų vadovautis nuostata, jog baudžiamojon atsakomybėn traukiamojo asmens aktyvumas ar pasyvumas kiekviename konkrečiame procesiniame veiksmo yra procesinis kriterijus, kuris leidžia atriboti jo teisę atsisakyti dalyvauti savęs kaltinimo procese nuo jo pareigos paklusti ir netrukdyti prieš jį nukreiptam ikiteisminiam tyrimui.
2. Įgyvendinant liudytojo teisę neduoti parodymų apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką, tiek liudytojas, tiek baudžiamojos persekiojimo institucijų pareigūnai turėtų įvertinti kiekvieną konkrečią situaciją ir savo veiksmais padėti užtikrinti teisingo baudžiamojos proceso įgyvendinimą.
3. Siekiant tinkamo teisės nekaltinti savęs įgyvendinimo bei aiškaus suvokimo kaip tai realizuoti siūlytina pakeisti LR BPK 183 straipsnio 1 dalį ir išdėstyti taip: „Prieš pradėdamas liudytojo apklausą, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas įsitikina liudytojo asmens tapatybę, išsiaiškina reikiamus duomenis apie liudytojo asmenybę ir jo santykius su įtariamoju, išsiaiškina jam šio Kodekso 80 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytas nuostatas, 81 ir 83 straipsniuose numatytas liudytojo teises ir pareigas ir įspėja dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojos kodekso 235 straipsnį už melagingų parodymų davimą. Visa tai pažymima protokole ir patvirtina liudytojas savo parašu.“ LR BK 235 straipsnio 4 dalyje aiškiai nurodyta, kad

liudytojas neatsako už melagingų parodymų davimą, jeigu pagal įstatymus turėjo teisę atsisakyti duoti parodymus, tačiau prieš apklausą nebuvo su šia teise supažindintas. Tad logiška teigti, jog būtina tokią šios teisės supažindinimo ir išaiškinimo pareigą detalizuoti LR BPK.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

I. Tarptautinės teisės aktai:

1. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002. Nr. 77-3288.
2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14, 1950 m. lapkričio 4 d., Roma. [Prisijungta: 2012 m. spalio 25 d., 18:12:11]. [Interaktyvus].
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=415350&p_query=&p_tr2=2>

II. Nacionaliniai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41⁽¹⁾, 77⁽²⁾, 80⁽¹⁾, 374⁽¹⁾, 374⁽²⁾, 412⁽¹⁾ straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas 2007 m. birželio 28 d. Nr. X-1236. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 9 d., 13:25:32]. [Interaktyvus].
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301998>
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

III. Užsienio šalių teisės aktai:

1. Vokietijos Federacijos baudžiamojo proceso kodeksas. [Prisijungta: 2012 m. spalio 4 d., 12:33:10]. [Interaktyvus]. <<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf>>
2. The Criminal Procedure Code of Republic of Albania. [Prisijungta: 2012 m. spalio 1 d., 14:53:33]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>

3. The Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 5 d., 14:56:10]. [Interaktyvus]. <www.ohr.int/ohr-dept/legal/oth-legist/doc/criminal-procedure-code-of-bih.doc>
4. The Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia, passed on the 12th of February 2003, (RT I 2003, 27, 166; consolidated text RT I 2004, 65, 456). [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 12 d., 17:26:11]. [Interaktyvus]. <http://legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>>
5. The Criminal Procedure Code of the French Republic. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 5 d., 10:34:55]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview>>
6. The Criminal Procedure Code of the Republic of Latvia, A/s Exigen Services Latvia, 1998 – 2010. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 12 d., 13:17:58]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>
7. The Code of Criminal Procedure (Republic of Macedonia), clarified text Official Gazette No. 15/2005 and Amendments from 2008 and 2009. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 6 d., 17:15:42]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16080/preview>>
8. The Criminal Procedure Act of the 22nd of May of 1981 No. 25, with subsequent amendments, the latest made by Act of the 30th of June of 2006 No. 53 // Norwegian Ministry of Justice and the Police Legislation Department, 2006. [Prisijungta: 2012 m. spalio 8 d., 16:22:10]. [Interaktyvus]. <<http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19810522-025-eng.pdf>>
9. The Swedish Code of Judicial Procedure, Ds 1998:000. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 8 d., 20:25:09]. [Interaktyvus]. <<http://www.regeringen.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf>>
10. The Code of Criminal Procedure of Ukraine, enacted by the Law of the 28th of December 1960 (1000-05), VVR, 1961. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 9 d., 11:13:57]. [Interaktyvus]. <<http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16259/preview>>
11. U.S. Constitution: Fifth Amendment. [Prisijungta: 2012 m. gegužės 8 d., 11:44:20]. [Interaktyvus]. <<http://caselaw.lp.findlaw.com/data/constitution/amendment05/>>
12. Indictable Offence Act 1848. [Prisijungta: 2012 m. gegužės 4 d., 13:51:44]. [Interaktyvus]. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1848/42/pdfs/ukpga_18480042_en.pdf>

13. Police and Criminal Evidence Act 1984. [Prisijungta: 2012 m. liepos 6 d., 13:22:20]. [Interaktyvus]. <<http://www.homeoffice.gov.uk/publications/police/operational-policing/pace-codes/pace-code-c?view=Binary>>
14. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1997 nr 89 poz. 555. [Prisijungta: 2012 m. spalio 23 d., 13:17:56]. [Interaktyvus]. <http://prawo.legeo.pl/prawo/kodeks-postepowania-karnego-z-dnia-6-czerwca-1997-r/dzial-v_rozdzial-21_swiazkowie/?on=17.10.2012>
15. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. [Prisijungta: 2012 m. liepos 30 d., 11:25:46]. [Interaktyvus]. <<http://www.garweb.ru/project/law/doc/12025178/12025178-001>>
16. Κώδικας Ποινικής Δικονομίας της Ελληνικής Δημοκρατίας, (liet. *Graikijos Respublikos baudžiamoji proceso kodeksas*), 1951. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 13 d., 11:38:02]. [Interaktyvus]. <<http://www.ministryofjustice.gr/site/kodikis/%CE%95%CF%85%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF/%CE%9A%CE%A9%CE%94%CE%99%CE%9A%CE%91%CE%A3%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97%CE%A3%CE%94%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9D%CE%9F%CE%9C%CE%99%CE%91%CE%A3/tabid/345/language/el-GR/Default.aspx>>

IV. Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

1. LR Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojų kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. – Valstybės žinios, 1998. Nr. 109-3004.
2. LR Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojų proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 4 d., 20:32:11]. [Interaktyvus]. <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2000/n000508.htm>>
3. LR Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas dėl karių galimybės kreiptis į teismą // Valstybės žinios, 2002. Nr. 69-2832.
4. LR Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas dėl nuosavybės teisių atkūrimo // Valstybės žinios, 2003. Nr. 24-1004
5. LR Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas dėl teisės kreiptis į teismą // Valstybės žinios, 2004. Nr. 146-5311.
6. LR Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas dėl valstybės tarnybos // Valstybės žinios, 2004. Nr. 181-6708.

7. LR Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas dėl Tabako kontrolės įstatymo. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 5 d., 15:44:31]. [Interaktyvus]. <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2005/n051103.htm>>
8. LR Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas dėl kai kurių Baudžiamojo kodekso nuostatų, reglamentuojančių juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę // Valstybės žinios, 2009. Nr. 69-2798.
9. LR Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas dėl baudžiamosios atsakomybės už artimojo giminaičio ar šeimos nario nužudymą arba sunkų sveikatos sutrikdymą. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 4 d., 10:12:45]. [Interaktyvus]. <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/2012/n120604.htm>>

Specialioji literatūra:

1. Baranskaitė A., Prapiestis J. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir Konstitucinės Jurisprudencijos kontekste // Jurisprudencija. - Vilnius: Mokslo darbai, 2006. Nr. 7(85).
2. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005.
3. Gušauskienė M. Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės // Jurisprudencija, Mokslo darbai, 2008. Nr. 6(108).
4. Jurka R. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas // Jurisprudencija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. Nr. 1(79).
5. Jurka R. Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese. - Vilnius: Registrų centras, 2009.
6. Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. - Vilnius, 1991.
7. Kilinskas V. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa // Teisė. – Vilnius, 2005. Nr. (57).
8. Kūris E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // Jurisprudencija, 2001, t. 23(15).
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 metų praktikos baudžiamosiose bylose aktualijos. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 7 d., 15:45:11]. [Interaktyvus]. <www.lai.lt/.../Upload.../BBS_2009_aktualijos.doc>
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras // G. Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis ir kt. - Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (1 dalis). – Vilnius: Teisės institutas, 2000.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis // Konstitucinė jurisprudencija. – Vilnius, 2009. Nr. 2 (14). P. 115.

13. Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. - Vilnius, 2008.
14. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
15. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje. Daktaro disertacija // Socialiniai mokslai: Teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
16. Šapalaitė E. Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamąjį procesą kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos // Jurisprudencija. - Vilnius: Mokslo darbai, 2007. Nr. 3(93).
17. Šumskas A. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme. - Vilnius, 2000.
18. Vaišvila A. Europos Sąjungos raidos tendencijų ir perspektyvų klausimu // Filosofija. Sociologija. - Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2004. Nr. 1.
19. Ambos K. The Right of Non-Self-Incrimination of Witnesses before the ICC // Leiden Journal of International Law. 2002. No. 15.
20. Cartier Pittman R. The Colonial and Constitutional History of the Privilege against Self-Incrimination in America. – New York, Virginia Law Review Association, 1935.
21. Davies, the Hon Justine GL. The prohibition against Averse Inferences from Silence: a Rule without Reason? // Australian Law Journal. Part 1, 2000. No. 74.
22. Van Dijkhorst K. The Right of Silence. Is the Game Worth of Candle? 2000.
23. Holdsworth W. A History of English Law. 3rd edition. Vol. IX. - London, 1966.
24. Motala Z., Ramaphosa C. Constitutional Law: Analysis and Cases // Oxford University Press, 2002.
25. Oldnall Russel W. A treatise on crimes and indictable misdemeanours. Second Edition. – London, 1828.
26. Beulke W. Strafprozessrecht. 5. Auflage. - Heidelberg, 2001.
27. Dingeldey Th. Das Prinzip der Aussagerfreiheit im Strafprozeßrecht // JA 1984.
28. Eser A. Der Schutz vor Selbstbezeichnung im deutschen Strafprozessrecht. - Teheran. ZStW 86, - Beiheft, 1974.
29. Von Gerlach J. Der Angeklagte als Zeuge für sich selbst im englischen Strafverfahren. - Marburg, 1964.
30. Haas G. Vernehmung, Aussage des Beschuldigten und vernehmungähnliche Situation // GA 1995.
31. Henkel H. Strafverfahrensrecht. Ein Lehrbuch. 2. Auflage. - Stuttgart, 1968.
32. Kraft, O. K. Das Nemo-tenetur-Prinzip.- Hamburg, 2002.
33. Kramer B. Grundbegriffe des Strafverfahrensrechts. Ermittlung und Verfahren. 5. Auflage. - Stuttgart, 2002.
34. Kühne H. H. Strafprozeßrecht, 6 Aufl. - Heidelberg 2003.

35. Muller R. Neue Ermittlungsmethoden und das Verbot des Zwangs zur Selbstbelastung. - Wien, 2001.
36. Richter II Ch. Anmerkungen zum Verteidigungsverhalten eines Beschuldigten // StV 1994.
37. Rogall, K. Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst. Ein Beitrag zur Geltung des Satzes „Nemo tenetur se ipsum prodere“ im Strafprozess. - Berlin, 1977.
38. Roschmann Ch. Das Schweigerecht des Beschuldigten im Strafprozess. Seine rechtlichen und faktischen Grenzen. - Bremen, 1983. S.
39. Schmidt W. Mitbeschuldigten- und Zeugenrolle im Strafverfahren. - Göttingen , 1982.
40. Seiler S. Strafprozessrecht. 4. Auflage. - Wien, 2000.
41. Verrel T. Die Selbstbelastungsfreiheit im Strafverfahren. - München, 2001.
42. Volk K. Fünfzig Jahre Bundesgerichtshof, Festgabe aus der Wissenschaft. – München, 2000.
43. Wissgott D. Probleme rechtsstaatlicher Garantien im Ermittlungsverfahren. - Göttingen, 1983.
44. Wolfslast G. Beweisführung durch heimliche Tonbandaufzeichnung // NStZ 1987.
45. Wąsek-Wiaderek M. Przegląd Orzecznictwa Europejskiego, Zeszyt nr. 3/2006 (obejmuje okres 1 lipca – 30 września 2006 r.) dotyczącego spraw karnych // Biuro Studiów i analiz, Dział prawa europejskiego. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 2 d., 13:12:40]. [Interaktyvus]. <<http://www.sn.pl/orzecznictwo/poesk/0603/0603.pdf>>
46. Криминалистика / Под. ред. Р. С. Белкина. Москва, 2001.
47. Постатейный комментарий к Конституции Российской Федерации / Под общ. ред. В. Д. Карповича – Москва.: Юрайт-М; Новая правовая культура, 2002.
48. Потапов В. Д. Совершенствование процессуально-правового положения свидетеля в уголовном судопроизводстве России. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2005.
49. Καίσαρης Π., Μαργαρίτης Λ. Κώδικας Ποινικής Δικονομίας - Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τόμος Πρώτος, 2η έκδοση (liet. *Kesaris P., Margaritis L. Baudžiamojo proceso kodekso komentaras pagal straipsnį, I tomas, 2-asis leidimas*), 2011.

Teismų praktika:

I. EŽTT praktika:

1. European Court of Human Rights. Case of X v. Federal Republic of Germany, Judgment of the 13th of December 1978 (Application no. 8098/77).
2. European Court of Human Rights. Case of Abdulaziz, Cabales, Balkandali v. The United Kingdom, Judgement of the 28th of May 1985 (Application no. 9214/80, 9473/81, 9474/81).

3. European Court of Human Rights. Case of Salabiaku v. France, Judgement of the 7th of April 1988 (Application no. 10519/83).
4. European Court of Human Rights. Case of Orkem v. EC Commission (1989), European Court Reports, 1989-9.
5. European Court of Human Rights. Case of Funke v. France, Judgment of the 25th of February 1993 (Application no. 10828/84).
6. European Court of Human Rights. Case of Keegan v. Ireland, Judgement of the 26th of May 1994 (Application no. 16969/90).
7. European Court of Human Rights. Case of Saunders v. The United Kingdom, Judgement of the 17th of December 1996 (Application no.19187/91).
8. European Court of Human Rights. Case of Quinn v. Ireland, Judgement of the 21th of December 2000 (Application no. 36887/97).
9. European Court of Human Rights. Case of Weh v. Austria, Judgement of the 8th of April 2004 (Application no. 38544/97).
10. European Court of Human Rights. Case of Jalloh v. Germany, Judgement of the 11th of July 2006 (Application no. 54810/00).
11. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: в 2 томах. – Москва: НОРМА, 2000.

II. Nacionalinių teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-615/2004. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 12 d., 15:43:20]. [Interaktyvus]. <<http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27240>>
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 2 d., 09:51:30]. [Interaktyvus]. <<http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=29228>>
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-445/2007. [Prisijungta: 2012 m. spalio 22 d., 16:11:59]. [Interaktyvus]. <<http://www.eteismai.lt/byla/126755738032585/2K-445/2007>>
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-163/2008. [Prisijungta: 2012 m. spalio 19 d., 11:13:09]. [Interaktyvus]. <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2008-6bt1.html>>
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. Nr. 2K-120/2008. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 9 d., 12:44:24]. [Interaktyvus]. <<http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=32768>>

6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-225/2009. [Prisijungta: 2012 m. spalio 9 d., 16:34:27]. [Interaktyvus]. <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>>
7. Šiaulių apygardos teismo 2009 metų birželio 25 d. baudžiamoji byla Nr. 1A-229-300-2009. [Prisijungta: 2012 m. spalio 19 d., 13:25:39]. [Interaktyvus]. <www.eteismai.lt>
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2011. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 9 d., 14:23:54]. [Interaktyvus]. <<http://www.lat.lt/lt/teismo-nutartys/nutartys-nuo-2006-6bt1.html>>
9. Panevėžio apygardos teismo 2011 m. gruodžio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr.1A-921-366/2011. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 16 d., 09:35:57]. [Interaktyvus]. <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=afa8810f-c678-4b06-843b-76f382f0af80>>
10. Kauno apygardos teismo 2012 m. rugpjūčio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-426-348/2012. [Prisijungta: 2012 m. lapkričio 9 d., 13:45:11]. [Interaktyvus]. <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=69d5411a-0987-4453-bc89-b2e043f985b0>>

III. Užsienio šalių teismų praktika:

1. Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo 1959 metų kovo 24 d. sprendimas BGHSt 13, 60 (bylos Nr. 5 StR 27/59). [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 9 d., 15:20:22]. [Interaktyvus]. <<https://www.jurion.de/de/document/show/0:2209071,0/>>
2. JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas byloje Miranda prieš Arizoną. 384 US 436, 479, 1966. [Prisijungta: 2012 rugpjūčio 9 d., 11:04:22]. [Interaktyvus]. <www.law.cornell.edu/supct/cases/384us436>
3. Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo 1981 metų sprendimas BGH StV, 122. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 1 d., 10:44:12]. [Interaktyvus]. <<http://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Text=StV%201981,%20122>>
4. United States Court of Appeals Seventh Circuit. United States v. Chase, 281 F. 2d 225 (7th Cir. Ill. 1960). [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 19 d., 15:48:51]. [Interaktyvus]. <<http://bulk.resource.org/courts.gov/c/F2/281/281.F2d.225.12837.12838.html>>
5. Постановление Конституционного Суда РФ от 27 июня 2000 г. N 11-П" По делу о проверке конституционности положений части первой статьи 47 и части второй статьи 51 Уголовно-процессуального связи с жалобой гражданина В. И. Маслова". [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 1 d., 13:47:11]. [Interaktyvus]. <http://www.ksrf.ru:8081/SESSION/S_UoZtelTs/PILOT/main **Постановление**>

Конституционного Суда РФ от 27 июня 2000 г. N 11-П" По делу о проверке конституционности положений части первой статьи 47 и части второй статьи 51 Уголовно-процессуального связи с жалобой гражданина В. И. Маслова"
http://www.ksrf.ru:8081/SESSION/S_UoZtelTs/PILOT/main

Interneto šaltiniai:

1. Hipnozė. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 9 d., 11:46:13]. [Interaktyvus]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Hipnoz%C4%97>
2. Privilege against Self-Incrimination. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 19 d., 16:33:51]. [Interaktyvus]. <http://witnesses.uslegal.com/duty-to-testify/privilege-against-self-incrimination/>
3. Right to silence. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 6 d., 14:24:11]. [Interaktyvus]. http://en.wikipedia.org/wiki/Right_to_silence#France
4. Waiver of Privilege against Self-Incrimination. [Prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 10 d., 17:42:21]. [Interaktyvus]. <http://witnesses.uslegal.com/waiver-of-privilege-against-self-incrimination/>

SANTRAUKA

Darbe naudojamos sąvokos: teisė nekaltinti savęs / *nemo tenetur se ipsum accusare*, draudimas versti duoti parodymus prieš save, šeimos narių liudijimo imunitetas, teisė tylėti, įtariamasis, liudytojas, teisės neduoti parodymų prieš save įgyvendinimas, baudžiamasis procesas.

Teisė nekaltinti savęs, apimanti draudimą versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius - tai kiekvieno asmens konstitucinė garantija, užtikrinanti žmogaus ir valstybės santykių suderinamumą šiandieninėje konstitucinėje visuomenėje sprendžiant teisingumo klausimus. Asmuo turi teisę apginti save ir savo artimuosius nuo bet kokio pobūdžio ar sunkumo kaltinimo.

Nemo tenetur se ipsum accusare principas kildinamas iš žmogaus orumo principo ir teisės į laisvą asmens vystymąsi, todėl šis principas turi būti aiškinamas neatsiejamai nuo kitų konstitucinių principų ar nuostatų, susijusių su teisingumo, draudimo piktnaudžiauti valdžia samprata, nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų bei kitų proceso subjektų interesų apsauga. Magistro baigiamajame darbe pateikiama teisės nekaltinti savęs analizė kitų konstitucinių principų kontekste.

Skirtingose šalyse draudimo versti duoti parodymus prieš save principo, taikomo siekiant apsaugoti įtariamųjų ir liudytojų procesinius interesus, veikimo mechanizmas nėra vienodas. Priklausomai nuo baudžiamųjų procesinių santykių konstrukcijos bei nuo šiuose santykiuose vyraujančio teisinio reguliavimo metodo ir teisinio proceso principų, šios garantijos pobūdis ir apimtis skirtingose baudžiamąjo proceso teisės doktrinos vertinami nevienodai. Tačiau, tiek bendrosios, tiek kontinentinės teisės sistemose draudimas versti duoti parodymus prieš save ar savo artimą vertinamas kaip valstybės nustatytas imunitetas, apsaugantis nuo pareigos duoti parodymus, kurių turinys gali pakenkti parodymus duodančiam asmeniui ar jo artimųjų interesams.

Siekiant išsamiai išnagrinėti teisės nekaltinti savęs turinį baudžiamajame procese, darbe detalai analizuojama teisė tylėti ir jos rūšys bei parodymų samprata, ypatingas dėmesys skiriamas šeimos liudijimo imunitetui, taip pat apžvelgiamos teisės atsisakyti duoti parodymus ribos.

Magistro baigiamajame darbe pateikiami teismų praktikos pavyzdžiai, iš kurių matyti, jog tam tikrų proceso dalyvių teisės nekaltinti savęs praktinis įgyvendinimas yra gana painus. Nors įstatyme teisė nekaltinti savęs, tapusi konstitucinė aksioma, yra nustatyta, tačiau naudojimas minėta teise konkrečiose situacijose kelia daug klausimų. Pabaigoje pateikiamos išvados bei pasiūlymai siekiant tinkamo *nemo tenetur se ipsum accusare* principo įgyvendinimo baudžiamajame procese.

SUMMARY

Concepts applied in the master's thesis: right of non-self-incrimination / *nemo tenetur se ipsum accusare*, prohibition to compel to give evidence against oneself, immunity to testify against family members, right to remain silent, suspect, witness, implementation of the right against self-incrimination, criminal procedure.

The right of non-self-incrimination, that includes prohibition to compel to give evidence against oneself, family members or close relatives - is every person's constitutional guarantee to ensure human and public relations compatibility in today's constitutional society, dealing with justice issues. A person has the right to defend himself and his relatives from any type or severity of accusation.

Nemo tenetur se ipsum accusare principle derived from the principle of human dignity and the right to the free development of the individual. Bearing this in mind, this principle must be interpreted through other constitutional principles or provisions relating justice, concept of prohibition of power abuse, interests' protection of victims and other entities of process. Master's thesis provides the analysis of the right of non-self-incrimination in the context of other constitutional principles.

In different countries the mechanism of functioning of the principle of the prohibition to compel to give evidence against oneself, applicable in order to protect suspects' and witnesses' interests in proceedings, is not the same. Depending on the criminal procedural relations structures and prevailing legal regulation method in these relations, the legal process principles, the nature and scope of this guarantee is treated differently in various criminal law doctrines. However, in both common and civil law systems the prohibition to compel to give evidence against oneself and family members is appreciable as the immunity determined by the state, that protects from the obligation to testify, the content of which can harm a person's giving evidence or his relatives' interests.

In order to examine in detail the content of the right of non-self-incrimination in criminal procedure, the right to remain silent and its types are particularly analysed, special attention is paid to the immunity to testify against family members, the overview of the right to refuse to testify limits is performed.

Analysis of case law presented in master's thesis shows that the practical implementation of the right of non-self-incrimination of some process entities is quite confusing. Although the right of non-self-incrimination is defined as the constitutional axiom, the usage of this right in specific situations raises a number of questions. In the end, conclusions and suggestions are made, in order to achieve the proper implementation of *nemo tenetur se ipsum accusare* principle in criminal procedure.